

## IV. A NÉPESSÉG ALAKULÁSA NAPJAINKIG

### 1. A lélekszám alakulása

A lakosság számára vonatkozó, statisztikai jellegű adatokkal az 1784/1785. évi első népszámlálás megejtése előtti időből nem rendelkezünk. A korabeli hatóságokat csak az adófizetők száma érdekelte. Az adózók táblázataira nem vették fel a különböző okok miatti adómentességet élvezőket (nemesek, lelkészek, tanítók, stb.) Az adózókat is csak kapunként (1 kapu = 10 család), vagy családfőként írták fel. Mindezek miatt csak hozzávetőlegesen határozható meg a falu lakosságának száma.

A legelső adat amiből némileg következtethetünk a falu lélekszámára az az 1332-es pápai tizedjegyzék. A befizetett összeg alapján a lakosok száma alacsony volt.

1332 után négy évszázadon át a falu lélekszámáról nincsenek semmiféle adataink.

Az első pontosabb adatokat az 1724-ben elvégzett adóösszeírásból kaptuk.<sup>301</sup> Ebből az alkalomból az adófizetőket vették nyilvántartásba gazdasági és jogi állapot szerint. Az összeírók 5 nemescsaládot, 31 jobbágy-, és 16 zsellércsaládot, valamint 21 meg nem nevezett családot jegyeztek fel. Az összeírt családok száma 81. Erre az időszakra a szakemberek átlag 5ftagú családokkal számoltak. Ezt a számítási kulcsot használva a falu lélekszáma 405 lehetett.

A következő, hozzávetőleges adatokat egy 1729-ben elvégzett vizsgálatból nyertük. Ebben a vizsgálati anyagban 2 főúri, 12 nemesi, 2 lelkész, 1 tanító, 46 jobbágy és 37 zsellér családot találtunk. A vizsgálat anyaga azért is fontos, mert a jobbágy és zsellér családok esetében feltüntették a családtagok számát is. A 46 jobbágycsaládnak 198, a 37 zsellércsaládnak 116 tagja volt. A már említett számítási kulcsot használva a 17 nem adózó családtagok száma 85. Ezek szerint a falu összlélekszáma 399 volt. Kérdés mi lett az 1724-ben feltüntetett 21 egyéb család sorsával.

Az első pontos és részletes népszámlálást 1785-ben végezték el Vajdaszentiványon.

A Habsburg birodalomban a népszámlálást már 1777-ben elrendelték, de ezt Magyarországon és Erdélyben később hajthatták végre, mert a nemesi előjogok között a megszámlálási mentesség is szerepelt (lásd az 1724 és 1729. évi adatokat), így hosszú időn keresztül megakadályozta, hogy vagyon és számbeli állapotáról az uralkodó tájékozódhassék. A körültekintő szervezés, gondos előkészítés, és nem csekély pénzáldozattal

járó népszámlálás Erdélyben a közigazgatási-területi reform és a Horea féle felkelés miatt csak 1785-ben került végrehajtásra.

Vajdaszentiványról az alábbi felmérés készült.<sup>303</sup>

|                             |                   |
|-----------------------------|-------------------|
| <b>Helység neve</b>         | Vajda Szent Ivány |
| <b>Jogállása</b>            | község            |
| <b>Birtokos neve</b>        | -                 |
| <b>Házak száma</b>          | 158               |
| <b>Családok száma</b>       | 191               |
| <b>Jogi népesség</b>        | 1034              |
| <b>Távollevők száma</b>     | 33                |
| <b>Idegenek a községben</b> | 17                |
| <b>Tényleges népesség</b>   | 1018              |

A tényleges lakosság nemenkénti, valamint a férfiak foglalkozás és életkor szerinti megoszlásával majd később foglalkozunk.

Az 1785-ben összeírt jogi népesség számából is látható, hogy az ötös kulcs használata mennyire véletlen. Nehezen hihető, hogy 1729-1785 között a falu lélekszáma a háromszorosára növekedett volna.

Az 1785. évi népszámlálástól 1999-ig a falu lélekszáma a következőképpen alakult:

| <b>Év</b>           | <b>Jogi népesség</b> | <b>Hány lélekszámmal emelkedett az előző adathoz viszonyítva</b> | <b>Hány lélekszámmal csökkent az előző adathoz viszonyítva</b> |
|---------------------|----------------------|--|--|
| 1785                | 1034                 | x  | x  |
| 1830 <sup>304</sup> | 1341                 | 307  | -  |
| 1831 <sup>305</sup> | 1144                 | -  | 197  |
| 1850 <sup>306</sup> | 1418                 | 274  | -  |
| 1853 <sup>307</sup> | 1446                 | 28   | -  |
| 1854 <sup>308</sup> | 1526                 | 80   | -  |
| 1857 <sup>309</sup> | 1570                 | 44   | -  |
| 1870 <sup>310</sup> | 1723                 | 153  | -  |
| 1873 <sup>311</sup> | 1723                 | -  | -  |
| 1877 <sup>312</sup> | 1569                 | -  | 154  |
| 1891 <sup>313</sup> | 1732                 | 163  | -  |

|                     |      |     |     |
|---------------------|------|-----|-----|
| 1900 <sup>314</sup> | 1790 | 58  | -   |
| 1910 <sup>315</sup> | 1729 | -   | 61  |
| 1920 <sup>316</sup> | 1913 | 184 | -   |
| 1930 <sup>317</sup> | 1754 | -   | 159 |
| 1948 <sup>318</sup> | 2134 | 380 | -   |
| 1956 <sup>319</sup> | 2135 | 1   | -   |
| 1966 <sup>320</sup> | 2183 | 48  | -   |
| 1977 <sup>321</sup> | 2033 | -   | 150 |
| 1989 <sup>322</sup> | 1888 | -   | 145 |
| 1992 <sup>323</sup> | 1768 | -   | 120 |
| 1999 <sup>324</sup> | 1614 | -   | 154 |

A fenti táblázathoz néhány megjegyzés szükséges:

- a lélekszámban mutatkozó nagy ingadozás (növekedés, csökkenés) az előző adathoz viszonyítva nem mindig érthető (lásd az 1830-1831; 1853-1854; 1887-1891. évi adatokat);

- az 1850-es adatok jogi népességre vonatkoztak, számba vették a jelenlevő „honos” személyeken kívül a távollevőket is, viszont nem vették számba a jelenlevő de máshonnan származókat;

- az 1887-es 1891-es évi adatok is csak a polgári népességet tartalmazták;

- az 1900. évi népszámláláskor már az össznépesség adatai voltak rögzítve;

- e megjegyzésektől eltekintve, a népesség növekedése ingadozó, de növekvő tendenciát mutatott; végeredményben Vajdaszentivány a Maros középső folyásának legnépesebb faluja;

A falu legnagyobb lélekszámát 1966-ban érte el, azután lassú, de állandó csökkenést mutatott, ennek okairól később lesz szó.

1966-ban a falu népsűrűsége 87,32 lakos/km<sup>2</sup>, ami meghaladta a Maros megyei átlagot (83,9 lakos/km<sup>2</sup>)<sup>325</sup>; az természetes, hogy 1966 után a falu népsűrűsége is csökkent.

A falu lakossága lélekszámának alakulását különböző tényezők befolyásolták. 1848 előtt a születések száma magas volt, de a gyermekhalandóság, különböző betegségek, éhínség vagy más tényezők miatt a lélekszám nem gyarapodhatott nagyobb ütemben. Egy előző fejezetben már említettük az 1817. évi éhínség következményeit.

Vajdaszentivány népességyarapodásának tényezőiről tanúskodik egy 1837-1848-ból származó kimutatás (csak a református vallásúakról)<sup>326</sup>

| Év   | Lélekszám | Születtek | Elhaltak | Megjegyzés                           |
|------|-----------|-----------|----------|--------------------------------------|
| 1837 | 788       | 41        | 24       | nincs járvány vagy ragályos betegség |
| 1838 | 791       | 37        | 34       | vérhas                               |
| 1839 | 814       | 47        | 24       | nyavalyában többen haltak meg        |
| 1840 | 816       | 21        | 28       | gyerekek szamarhurutban haltak el    |
| 1841 | 833       | 45        | 26       | nincs járvány                        |
| 1842 | 814       | 32        | 48       | himlőben hálnak meg                  |
| 1843 | 833       | 36        | 20       | láz                                  |
| 1844 | 852       | 33        | 14       | nincs járvány                        |
| 1845 | 865       | 33        | 20       | nincs járvány                        |
| 1846 | 892       | 41        | 14       | többen lázban hálnak meg             |
| 1847 | 898       | 28        | 22       | skarlát és láz                       |
| 1848 | 900       | 41        | 39       | skarlát uralkodik                    |

Az 1900-as évek folyamán az egészségügyi körülmények javulása miatt tovább csökkent a gyermekhalandóság, nőtt az átlagos életkor, ami a lélekszám nagyobb arányú emelkedését eredményezte.

A falu népszaporulatában negatív fordulat állt be az 1960-as évekkel kezdődően. Divatba jött az „egyke”, növekedett az elköltözötték száma (városra, munkahely miatt), a faluba kevesebben telepedtek le véglegesen, mint azok akik véglegesen elköltöztek. 1969-ben például a vajdaszentiványi születési arány 20 ezrelék alatt volt, ami megyei vonatkozásban az egyik legalacsonyabb érték, a természetes szaporulat 10 ezrelék alatti, az elvándorlás 20-30 ezrelék között mozgott. Emiatt az általános szaporulat (természetes szaporulat – ki és bevándorlás közötti arány) is negatív értékű, minusz 15 ezreléket mutat. 1956-1969 között a természetes szaporulat szintén negatív, minusz 10 ezrelék.<sup>327</sup>

A születések számának csökkenése, a sok fiatal elköltözése, az itthonmaradottak elöregedését eredményezte.

Remélhetőleg a „többet temetünk mint keresztelünk” tendencia 1989 után ismét pozitív irányba fog elmozdulni.

## 2. Nemek szerinti megoszlás

A vajdaszentiványi lakosság nemenkénti megoszlásáról szóló legelső adat 1766-ból származik (csak református vallásúakra vonatkozik). Eszerint a falu református férfi lakosságának létszáma 217, a református vallású nőké pedig 203.

A nemek szerinti pontos megoszlásról szóló első adataink 1785-ből származnak. Azóta a megoszlás így alakult:

| Év   | Férfiak | Nők  |
|------|---------|------|
| 1785 | 529     | 505  |
| 1870 | 846     | 877  |
| 1900 | 888     | 902  |
| 1930 | 832     | 922  |
| 1948 | 1036    | 1098 |
| 1956 | 1043    | 1092 |
| 1966 | 1092    | 1091 |
| 1977 | 990     | 1043 |
| 1989 | 844     | 877  |
| 1992 | 876     | 892  |
| 1999 | 796     | 818  |

Megfigyelhető, hogy a nők száma két kivétellel (1785, 1966) nagyobb mint a férfiaké.

## 3. Korosztály szerinti megoszlás

Vajdaszentivány lakosságának korosztály szerinti megoszlásáról szóló első adataink az 1870-es népszámlálásból vannak. A népszámlálás megejtésekor figyelembe vették az 1770-től születetteket. Érdekességként említjük meg, hogy 8 személy, 5 férfi és 3 nő 100 évnél idősebbek. Sajnos ezen személyek születési évét vagy életkorukat nem tüntették fel. Az 1770-1784 között születettek közül már senki sem élt a népszámláláskor. A falu legöregebbje egy 85 esztendő, 1785-ben született férfi. Az 1786-1788 közötti születettek közül sem élt senki.<sup>328</sup>

Az 1870-ben élőket korcsoportokra felosztva és az egyes korcsoportok százalékos arányát a 16. számú mellékletben lehet követni.

Az életkort feltüntető adatokból kitűnik, hogy bár nyolcan száz évnél idősebbek, a 41 éven felüliek az összlakosság mindössze 18,86%-át tették ki. A 41 éven felüli nők aránya alacsonyabb volt mint a férfiaké. A 41 éven felüli férfiak aránya 10,56%, míg a nőké 8,35%. A 41 éven felüliek (férfiak és nők összesen) aránya az 50 év körüli átlagéletkorral magyarázható.

1930-ban az életkor szerinti megoszlás a következő:<sup>329</sup>

| Korcsoport               | összesen    | férfiak    | nők        |
|--------------------------|-------------|------------|------------|
| 0-6 évesek               | 322         | 156        | 166        |
| 7-12 évesek              | 198         | 94         | 104        |
| 13-19 évesek             | 195         | 93         | 102        |
| 20-64 évesek             | 915         | 422        | 493        |
| 65 felett                | 123         | 66         | 57         |
| életkort nem nyilatkozók | 1           | 1          | -          |
| <b>Összesen</b>          | <b>1754</b> | <b>832</b> | <b>922</b> |

A 0-19 évesek korcsoportja az összlakosság 40,76%-át, a 20-64 évesek csoportja az összlakosság 52,16%-át, míg a 65 éven felüliek az összlakosság 7,01%-át tették ki. A 65 éven felüli nők kivételével a többi korcsoportban a férfiak száma magasabb.

Az életkor szerinti megoszlás 1948-ban a következő:<sup>330</sup>

| Korcsoport      | összesen    | férfiak     | nők         |
|-----------------|-------------|-------------|-------------|
| 0-6 évesek      | 302         | 162         | 140         |
| 7-14 évesek     | 303         | 174         | 129         |
| 15-44 évesek    | 952         | 438         | 514         |
| 45-60 évesek    | 357         | 172         | 185         |
| 60 év feletti   | 220         | 90          | 130         |
| <b>Összesen</b> | <b>2134</b> | <b>1036</b> | <b>1098</b> |

A táblázat szerint a 0-14 évesek az összlakosság 28,35%-át, a 15-60 évesek az összlakosság 61,34%-át, míg a 60 éven felüliek az összlakosság 10,30%-át tették ki. Bár a 15-44 évesek, valamint a 45-60 évesek

korcsoportját megtizedelte a két világháború, a korcsoportok közötti arány jónak mondható.

A lakosság koronkénti megoszlását 1966-ban a 17. számú mellékletben lehet megnézni.

A 0-14 évesek korcsoportjánál (23,86%) megfigyelhető már a születések arányának csökkenése 1948-hoz viszonyítva (28,35%). A 15-60 évesek korcsoportjánál gyakorlatilag nincs változás (61,14%). 15%-ra emelkedik viszont a 60 éven felüliek aránya, ami már az előregedés előhírnöke.

Az utolsó korcsoportokra való adatokat az 1988. évi mezőgazdasági katalógusból vettük (18. számú melléklet).

Ez esetben a 0-14 évesek korcsoportjának aránya 17,78%, a 15-59 éveseké 58,57%, míg a 60 éven felülieké 23,65%.

Az 1966-os adatokhoz viszonyítva a 0-14 évesek korcsoportja 529-ről 306-ra csökken, ami 41,85%-nak felelt meg. A 14-59 évesek esetében nem volt nagy eltérés. A 60 éven felülieknél viszont 15%-ról (1966-ban) 23,65%-ra emelkedett.

Az 1960-as évektől alkalmazott terhességmegszakítást tiltó intézkedések ellenére a születések száma csökkenő tendenciát mutatott 1990-ig. Vajon mit fog eredményezni a szabad terhességmegszakítás?

#### 4. Nemzetiség szerinti megoszlás

A lakosság nemzetiség szerinti megoszlásáról szóló adatokat, több ok miatt is, csak fenntartással lehet kezelni. Sajnos a Kárpát-medencében egy nemzethez való tartozás mindmáig előnyt vagy hátrányt jelentett. Ezért történhetett meg, hogy hatalomváltáskor egyesek magyarosították, vagy románosították nevüket, attól függően, hogy éppen magyar vagy román alattvalók voltak.

Sajátos helyzetben voltak a cigányok. Cigánynak lenni alacsonyabb rendűt, hátrányosan megkülönböztetett jelentett. Ezzel magyarázható, hogy a cigányság valós száma mindig nagyobb volt mint a hivatalos adatokban megjelentek.

Az adatok fenntartásbeli kezelése abból is adódott, hogy esetenként nemzetiségiakat, vagy anyanyelvűeket írtak össze. Az 1857., 1870., és 1920. évi adatok a lakosság számát felekezeti megoszlás szerint tüntették fel. Így a magyar nemzetiségűekhez bekerültek a református, a római katolikus és unitárius vallásúak, a román nemzetiségűekhez pedig az ortodox és a görög katolikusok. A cigányok mint református vallásúak, a magyar nemzetiségűek

számát növelték. Sok esetben nem lehessen tudni az „egyéb” megnevezés kiket takart.

Érdekesség, hogy a falu első nemzetiségi adatai a románokat tüntette fel az alábbi táblázat szerint:

- 1733-ban: 43 család<sup>331</sup>
- 1750-ben: 240 lélek<sup>332</sup>
- 1760/1762: 41 család<sup>333</sup>

A nemzetiségi megoszlásról 1830-tól vannak pontosabb adataink:

| Év   | Nemzetiség |       |        |             |       |        |       |
|------|------------|-------|--------|-------------|-------|--------|-------|
|      | magyar     | román | cigány | német szász | zsidó | örmény | egyéb |
| 1830 | 693        | 360   | 225    | 13          | 50    | -      | -     |
| 1850 | 747        | 478   | -      | -           | -     | -      | 293   |
| 1857 | 981        | 550   | -      | 2           | 36    | 1      | -     |
| 1870 | 1056       | 606   | -      | -           | 61    | -      | -     |
| 1920 | 1251       | 624   | -      | 8           | 27    | 3      | -     |
| 1930 | 916        | 560   | 244    | 16          | 18    | -      | -     |
| 1948 | 1465       | 669   | -      | -           | -     | -      | -     |
| 1966 | 1498       | 684   | -      | 1           | -     | -      | -     |
| 1977 | 1335       | 673   | 16     | 1           | -     | -      | 17    |
| 1992 | 1124       | 578   | 63     | 3           | -     | -      | 63    |

#### Megjegyzés:

- 1850-ben valószínű, hogy az „egyéb” oszlopban a cigány, német, szász, zsidó és örmény vallásúakat írták egybe;

- 1857-ben, 1870-ben, 1920-ban, 1948-ban és 1966-ban a cigányokat úgy tűnik, hogy a magyar nemzetiségűekhez írták;

- 1977-ben és 1992-ben a cigányok többsége a magyar nemzetiségűekhez volt írva.

A II. világháborút követően szász, zsidó, örmény nemzetiségű nem maradt a faluban. Később egy szász nemzetiségű beházasodott.

A táblázat azt mutatja, hogy Vajdaszentivány az erdélyi valóságnak megfelelően, több etnikum szülőfaluja volt a századok folyamán, de döntően



magyarok lakták és lakják ma is. A különböző nemzetiségű emberek általában megfértek egymás mellett az élet mindennapjaiban.

### 5. Felekezet szerinti megoszlás

A nemzetiségi megoszlás alapvetően meghatározta a felekezeti hovatartozást is. A reformációt követő néhány évtizedet is beleszámítva, a falu lakossága római katolikus vallású volt. A román ajkú lakosság, ha a reformáció előtti évszázadokban egyáltalán volt a faluban, görög keleti, azaz ortodox vallású volt. A reformáció után (1517), valószínűleg a XVI. század végén, a falu lakosságának többsége áttért a kálvinista vallásra.

1698-ban az erdélyi románság egy része „egyesült Rómával”, vagyis görög katolikus vallású lett. Az áttérteknek sokat ígértek gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális téren (az már más kérdés, hogy mennyit kaptak belőle). A vajdaszentiványi román nemzetiségűek egyelőre nem tértek át az új vallásra.

A felekezeti megoszlást tükrözi az alábbi táblázat:

| Vallás       | 1733   | 1760/62 | 1830 | 1857 | 1891 | 1930 | 1989 |
|--------------|--------|---------|------|------|------|------|------|
| Református   | ?      | ?       | 679  | 967  | 1066 | 1102 | 1059 |
| Gör. kat.    | ?      | 33 cs.  | 360  | 550  | 583  | 558  | -    |
| Görögkeleti  | 43 cs. | 8 cs.   | -    | -    | 13   | 10   | 521  |
| Róm. kat.    | ?      | ?       | 12   | 14   | 17   | 32   | 32   |
| Lutheránus   | ?      | ?       | 13   | 2    | -    | 22   | 1    |
| Unitárius    | ?      | ?       | 2    | -    | 13   | 1    | -    |
| Örmény kat.  | ?      | ?       | 2    | 1    | -    | -    | -    |
| Zsidó        | ?      | ?       | ?    | -    | 34   | 18   | -    |
| Ágostai      | ?      | ?       | ?    | -    | 1    | -    | -    |
| Adventista   | -      | -       | -    | -    | -    | 11   | 81   |
| Jehova tanúi | -      | -       | -    | -    | -    | -    | 27   |

A táblázat értékeléséhez tudnunk kell, hogy az 1830 előtti adataink hiányosak. Az 1730 és 1760/62-es évi összeírások az ortodox és görög katolikus családok számát tartalmazta. A XIX. századi adatok tartalmasabbak és árnyaltabbak. 1948-ban a kiépülő kommunista hatalom betiltotta a görög katolikus egyházat, hívei ortodoxok lettek.

Adataink azt mutatják, hogy Vajdaszentivány lakosságának vallási összetétele a századok folyamán az erdélyi valóság szerint alakult, változatosabb és színesebb lett.

## 6. Családi állapot szerinti megoszlás

A falu lakosságának családi megoszlását az alábbi táblázat szemlélteti:

| Év   | Nemek          | Nőtlen,<br>férjezetlen | Családos | Özvegy | Elvált | Nem<br>nyilatk. |
|------|----------------|------------------------|----------|--------|--------|-----------------|
| 1785 | férfi          | ?                      | 185      | ?      | ?      | ?               |
|      | nő             | ?                      | ?        | ?      | ?      | ?               |
| 1870 | férfi          | 471                    | 355      | 20     | -      | -               |
|      | nő             | 472                    | 348      | 56     | 1      | -               |
| 1900 | férfi és<br>nő | 331                    | 740      | 117    | 2      | -               |
| 1930 | Férfi          | 401                    | 395      | 39     | 1      | -               |
|      | nő             | 399                    | 407      | 109    | 5      | -               |
| 1966 | férfi          | 457                    | 606      | 22     | 7      | -               |
|      | nő             | 347                    | 588      | 147    | 9      | -               |

Megjegyzendő, hogy 1785-ben még összeírtak 344 nőtlen vagy elvált férfit. 505 nő volt.

Megfigyelhető, hogy a két világháború miatt nagyon sok asszony maradt özvegyen.

## 7. Foglalkozás szerinti megoszlás

Mint falusi település, természetes, hogy a lakosság alapfoglalkozása az évszázadok folyamán a földművelés és az állattenyésztés volt. Ezt az állítást támasztják alá a az úrbéri összeírások, az adótáblázatok, a régi határnevek, a divíziós levelek, stb. Nyilvánvaló, hogy létezett a faluban néhány ember (lelkész, tanító, deák, gazdatiszt, stb.), akik fizetésből (természetben és pénzben egyaránt) tartották el családjukat. A XVIII. századtól nyomon követhető a nem mezőgazdasági munkából élők számának növekedése is.

Az első foglalkozás szerinti megoszlásról szóló adat (csak férfiakra vonatkozik) 1785-ből származik:<sup>334</sup>

|                |       |
|----------------|-------|
| - pap:         | 2     |
| - nemes:       | 25    |
| - tisztviselő: | nincs |
| - paraszt:     | 59    |

|                              |     |
|------------------------------|-----|
| - polgár és paraszt örököse: | 54  |
| - zsellér:                   | 141 |
| - egyéb:                     | 37  |
| - szabadságolt katona:       | 1   |
| - sarjadék: - 1-12 éves:     | 142 |
| - 13-17 éves:                | 68  |
| - összesen:                  | 529 |

A táblázat tükrözi a hanyatló, hagyományos társadalom szerkezetét, a falu mikrotársadalmára méretezetten, de valósan.

Sokkal átfogóbb, a foglalkozás szerinti megoszlásról tanuskodó, 1870. évi népszámlálás.<sup>335</sup>

|                               |      |
|-------------------------------|------|
| - pap:                        | 2    |
| - tanító:                     | 4    |
| - főiskolás:                  | 1    |
| - tulajdonos:                 | 488  |
| - hasznbérllő:                | 26   |
| - gazdatiszt:                 | 2    |
| - évente szolgáló:            | 320  |
| - napszámos:                  | 361  |
| - személyes szolgálatot tevő: | 6    |
| - eltartott: - 14 éven alól:  | 470  |
| - 14 éven felül:              | 43   |
| - összesen:                   | 1723 |

A vizsgált év (1870) már a polgári fejlődés egyik mindennapnak számító dátuma. A táblázat rovatai (tulajdonos, hasznbérllő, évente szolgáló, napszámos stb.) jelzik azonban a falu társadalmában beindult tulajdonviszonyi- és társadalmi változásokat, a polgári tulajdonviszonyok jelenlétét.

1900-ban<sup>336</sup> és 1910-ben<sup>337</sup> a foglalkozás szerinti megoszlás az alábbi képet mutatja: (19. számú melléklet).

Megfigyelhető, hogy 1900-ban a keresők aránya 55,47, míg az eltartottaké 44,52%. 1910-ben a keresők aránya 39,44%, az eltartottaké pedig 60,55%. Az is megfigyelhető, hogy jelentős számú napszámos jelent meg az 1910. évi kimutatásban. A keresők számarányának ily nagyarányú csökkenését, valamint jelentős napszámos csoport megjelenését a fokozódó leszegényedés okozta.

Sajnos az 1930, 1948 és az 1956. évi népszámlálás nem tért ki a munkaerőmegoszlásra.

1966-ban és az azutáni időszak munkaerő megoszlását tükrözi a következő táblázat:<sup>338</sup>

| Év   | Össznépesség | Ebből  |       |           |       |
|------|--------------|--------|-------|-----------|-------|
|      |              | kereső | %     | eltartott | %     |
| 1966 | 2183         | 1182   | 54,14 | 1001      | 45,86 |
| 1977 | 2033         | 997    | 49,04 | 1036      | 50,96 |
| 1989 | 1721         | 872    | 50,66 | 849       | 49,34 |

A legszembetűnőbb változást a nem mezőgazdasági ágazatokban foglalkoztatottak arányának növekedése mutatja az alábbi táblázat szerint:<sup>339</sup>

| Év   | Keresők | Ebből           |       |                 |       |
|------|---------|-----------------|-------|-----------------|-------|
|      |         | mezőgazdaságban |       | más ágazatokban |       |
|      |         | összesen        | %     | összesen        | %     |
| 1966 | 1182    | 1148            | 97,12 | 34              | 2,82  |
| 1980 | 997     | 682             | 68,33 | 316             | 31,67 |
| 1989 | 872     | 496             | 56,88 | 376             | 43,12 |

Ágazatokra lebontva a helyzet a következő:<sup>340</sup> a keresők száma 1989-ben 872. Ebből dolgozott:

- mezőgazdaságban: 496
- iparban: 181
- építkezésben: 56
- szállításban: 5
- távközlésben: 8
- kereskedelemben: 12
- tanügy és kultúra területén: 15
- egészségügyben: 11
- egyéb területen: 88.

Ezek azonban csak részben dolgoztak helyben. A helybeli néptanács alelnöke szerint (Antal Jenő) 1989-ben 157 vajdaszentiványi lakhellyel rendelkező személy dolgozott Szászrégenben, Marosvásárhelyen vagy az ország más régióiban. Ez a szám a keresők 18,40%-át tette ki. Ugyanakkor 16 értelmiségi személy (mérnök, orvos, pedagógus) ingázott naponta Szászrégenből vagy Marosvásárhelyről Vajdaszentiványra.

Bár a kommunista hatalom erőszakkal kényszerítette az ingázó értelmiséget a letelepedésre, megfelelő életkörülmények hiányában (lakás, ellátás) ezt nem sikerült megvalósítania.

## V. KÖZIGAZGATÁSI HOVATARTOZÁS

Közigazgatási szempontból a kezdetektől 1876-ig Torda vármegyéhez, aztán 1925-ig és 1940-1944 között Maros-Torda megyéhez, 1925-1940 és 1940-1950 között Maros megyéhez, 1950-1968 között Maros Magyar Autonóm Tartományhoz, 1968 óta pedig ismét Maros megyéhez tartozott.

Az 1854-ben bekövetkező kerületi felosztás szerint Vajdaszentivány a beszercei V. kerülethez tartozott, ahol a kerületi törvényszék székel. A kerületeket járásokra osztotta az osztrák hatalom. Vajdaszentivány a szászrégeni járáshoz került.<sup>341</sup>

1857-ben Vajdaszentivány járásközpont lett. Ehhez a járáshoz 46 falu tartozott.<sup>342</sup>

1873-ban a vajdaszentiványi járáshoz tartozott Abafája, Pusztá Almás, Bala, Beresztelke, Felfalu, Magyarfülpös, Felső Idecs, Körtvélykapu, Lövér, Majos, Póka, Radnótfája, Magyarrégén, Erdőszakál, Toldalag, Unoka és Marosvécs.<sup>343</sup>

Az 1876-ban történő területi átszervezés után Vajdaszentivány továbbra is járásközpont maradt az alábbi falvakkal: Abafája, Pusztá Almás, Bala, Beresztelke, Ercse, Felfalu, Magyarfülpös, Alsó Idecs, Körtvélykapu, Lövér, Majos, Kis Nyulas, Póka, Radnótfája, Magyar Régen, Erdőszakál, Toldalag, Unoka és Marosvécs.<sup>344</sup>

1895-ben a falut már az alsórégén-i járáshoz csatolták és ahhoz is fog tartozni hosszú ideig.<sup>345</sup>

1950-1968 között a régén-i rajonhoz tartozott.

1968-tól községközpont lett. Hozzá tartozik Toldalag.

Az 1980-as években volt olyan szóbeszéd, hogy a községet felszámolják és Marossárpatak vagy Gernyeszeg községhez csatolják, de erre nem került sor.

## VI. NÉPOKTATÁS VAJDASZENTIVÁNYON

Az oktatás és nevelés leghatékonyabb intézménye az iskola volt mind a hagyományos társadalomban, mind a polgári társadalomban, sőt a „szocialista építés” korában is. Az oktatás célja azonban aszerint változott, hogy ki szervezte, irányította az iskolát. A hagyományos, majd a polgári társadalom bizonyos szakaszaiban is az oktatás az egyház körébe tartozott. Emiatt egyházi énekeket, imákat, bibliai történeteket, vallási-erkölcsi szabályokat tanítottak. A tehetségesebbeket egyházi pályára irányították. Csak a XVIII. század vége felé és a népesebb egyházközségeiben kezdték oktatni az írást, olvasást, latin grammatikát, mezőgazdasági ismereteket, stb. A felvilágosult abszolútizmus szerint az iskolának jó földművelőket és hasznos állampolgárokat kellett nevelnie. A Ceaușescu-diktatúra a „sokoldalúan fejlett szocialista erkölcsű ember” kialakítását várta az iskolától.

A XX. század előtti időkben Vajdaszentiványon is csak a római katolikus, a reformációtól pedig református és görög katolikus oktatás létezett.

### 1. Az iskola intézménye

A felekezeti megoszlás miatt külön-külön ismertetjük a református és a görög katolikus iskola történetét. A magyar nyelvű állami iskolát a református felekezeti, míg a román nyelvű állami iskolát a görög katolikus felekezeti intézmény jogutódjaként fogjuk tárgyalni.

Vajdaszentiványon a magyar anyanyelvű oktatás kezdete homályba veszett. Pontos információink az oktatás létéről csak a reformáció utáni időkből vannak. Nem állíthatjuk bizonyosan, hogy a reformáció előtti időszakban működött-e a plébánia mellett iskola vagy sem.

Az iskolára vonatkozó első írásos emlék a reformáció utáni időből, 1674-ből származott. Ez az emlék az iskolamester fizetését örököltette meg az alábbiak szerint: „Proventus Rectoris: Valamit a pásztornak a nemesek adnak, harmadrésze a mesteré! A községből egy kalangya búza, takarodó harangozásból egy kenyér, az urak kocsmájából egy kupa bor. Fát elengendőt, ha torba nem megyen, étel ital.”<sup>346</sup>

Igen természetes, hogy az iskola régebbi keletű, mert a mester fizetését a rég bevett szokás szerint „ab antiquo usualtus” állapították meg. Az iskola régiségére vall az is, hogy a vajdaszentiványi református egyháznak megalakulása óta pártfogói a Bethlenek, Alia Farkas és Gillány Gergely és Jakab, akik szívükön viselték az oktatás ügyét.

A mester fizetését 1674 után is nagyjából ugyanolyan formában folyósították. Erre utal egy 1722-ből fennmaradt jegyzőkönyv, amely a görényi Evangélikus Református Egyházmegye protocolumai 1722-1779, 143. oldalán található: „Valamit a nemesek a predikátornak adnak, annak harmadrésze a mesteré! A községtől egy egy kalangya búza, takarodó harangozásból. Valami korcsomát kezdenek az Úréből, egy egy ejtel bor. Egy egy kenyér. Fát elégségest. Temetésből, ha torba nem megyen étel, ital.”

Az iskola régiségére utal egy 1643/1722 körüli jegyzőkönyv is, amit az 1643. évi, Vajdaszentiványon tartott zsinaton fogadtak el. „Az iskolákban farsangolást Gallekor való kakas király tételt az eklézsia deponálja; ha mester contumaciter megcselekszi, tisztétől priváltassák.”<sup>347</sup> Tehát az egyház ne engedélyezze a „kakaskirály” tételt, ha pedig a mester ezt titokban megtenné, bocsátassék el. 1674-ben, majd 1722-ben is szabályozták a „mester” fizetését.

Az a tény, hogy 1781-1831 között nem kevesebb mint 16 vajdaszentiványi tanult a marosvásárhelyi református kollégiumban, bizonyítja az oktatás-iskola jelenlétét a helységben. Ezek közül az 1803-ban beiratkozott Sófalvi István „magistri filius V.Szent.Ivaniensis” vagyis „a vajdaszentiványi mester fia” volt éppen. Nem tévedünk, ha azt fogalmazzuk meg, hogy ezek az adatok valós népoktatásról tanúskodnak.

A jelzett időszakban a marosvásárhelyi református kollégiumban tanult:

- 1781-ben Magyar András
- 1788-ban Gondos István nobiles
- 1797-ben Molnár József
- 1798-ban Balás Mihály
- 1801-ben Szóts Mihály
- 1803-ban Sófalvi Stephanus
- 1809-ben Szász Mihály
- 1822-ben Balás Mihály
- 1824-ben Borbáth József , Menyhárt János és Koltsár Miklós
- 1825-ben Molnár János
- 1827 -ben Nagy Károly
- 1829-ben Demeter József
- 1830-ban Szász Mihály
- 1831-ben Szabó Sámuel.

(A fentiek névsorát lásd Tonk Sándor: A marosvásárhelyi református kollégium diáksága 1653-1848, Szeged, 1994, 188-314)

Az 1868. évi oktatási törvény értelmében minden szülő vagy gyám köteles gyermekeit iskolába járatni életidejük 6. évének betöltésétől egész a

12., illetőleg a 15. életév betöltéséig ha azok háznál vagy magánintézetekben nem tanulnának. A törvény 48. paragrafusa szerint legalább az elemi iskola hat évi mindennapi és háromévi ismétlődő tanfolyamát teljesen el kell végezni.

Ennek a törvénynek a szellemében történik a vajdaszentiványi oktatás átszervezése is, amint arról az alábbi, az 1884/1885-ös iskolai évből fennmaradt idézet is tanúskodik: „1869-től kezdve mostanig újból megszerveztetett az iskola.”<sup>348</sup>

1896-ban Magyarországon milleniumi rendezvényekre került sor a honfoglalás 1000. évfordulója alkalmából.

Vajdaszentiványon a millenáris év emlékének megörökítésére a polgári községgel közösen egy sétatér felállítását és az iskola számára, az egyházból ingyen hely adását határozták el.<sup>349</sup> Az 1896/1897-es tanévtől kezdődően a református felekezeti iskola helyét állami iskola vette át, amely 1918-ig működött. A hatalomváltás miatt 1919 nyarán a román állam átvette a magyar nyelvű állami iskolát. Emiatt az 1919/1920-as iskolai évben az állami magyar nyelvű oktatás szünetelt. 1920 szeptemberében két tanító hűségesküt tett a román államnak és így visszaállíthatták a magyar nyelvű állami iskolát.<sup>350</sup>

Ezzel párhuzamosan a helybéli református egyház akaratát figyelembe véve, a görgényi egyházmegye 1919. december 13-án keltezett jegyzőkönyve engedélyezte egy két tanerős református felekezeti iskola működtetését. A leendő iskola két tantermes. Egyik az egyházi gyülesterem, a másik egy bérelt előszoba.<sup>351</sup>

Ezt az iskolaállítást a Maros-Torda megyei tanfelügyelőség jóváhagyta azzal a kikötéssel, hogy a helybéli hatóságok tartsák tiszteletben az Erdélyi Igazgató Tanács idevonatkozó 15673/1919-es számú határozatát.<sup>352</sup>

A református iskolát az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa is jóváhagyta és az 1920 október 1-én kezdte meg tevékenységét.<sup>353</sup>

Az egyházi iskolát a kommunista hatalom szüntette meg 1948-ban. Azóta csak az egyesített magyar-román tagozatú állami iskola működik.

A román anyanyelvű oktatásról szóló első adatok egy 1770-1782 között elvégzett felekezeti összeírásból származnak.<sup>354</sup> Ebben az összeírásban egy név nélküli görög katolikus tanítót (ludi magister) jelöltek meg. Valószínű, hogy ez az iskola része annak az iskolaállítási folyamatnak, amit Gheorghe Şincai kezdeményezett tanfelügyelői minőségében.

Gazdasági nehézségek miatt ez az iskola hamarosan megszűnt és csak 1850 körül alakult újra. Az újonnan megalakult iskola 1906-ig



működött, és Maros-Torda megye egyik legjobban felszerelt intézményének minősítették.<sup>355</sup>

1918. őszén ez az iskola újra alakult és állami intézményként működött, egy rövid megszakítással (1940-1944) 1948-ig. Akkor egyesítették a magyar tannyelvű állami iskolával.

## 2. Az iskola épülete

A vajdaszentiványi oktatás kezdeti szakaszában a tanítás a lelkész vagy a kántortanító lakásán zajlott.

A református felekezeti iskolába járóknak 1740-ben már saját épületük volt, amit 1860-ig használtak.<sup>356</sup> A szűk befogadóképességű és rogyadozó épület helyében egy újat építettek, amelyet 1896-ig használtak.<sup>357</sup> (Átalakított formában az 1960-as évektől Luca tanító háza volt.)

Az 1860-ban épített iskolaépület nem felelt meg a követelményeknek. A 7,35 x 6,75 m alapfelületű, 49,61 m<sup>2</sup>, négy ablakos szobáról 1865. november 24-én ezt írják: „...az iskola földje porló tapaszos, kemény, szivály földdel kell feltölteni. Iskolai padok nincsenek elegendő számban.”<sup>358</sup> Emiatt az 1866/1867-es tanévben az egyházi előjáróságoknak „kötelességévé tétetik a tanterem kipádimentumozása és padokkal való ellátása.”<sup>359</sup>

1868. március 15-én a körfelügyelői lelkész megállapította, hogy az iskola állapota most is olyan mint 1865-ben, földje tapasztatlan, falai beomlottak, a padok hiányoznak.<sup>360</sup>

Az 1884/1885-ös tanévben jó padok és kellő bútorok nincsenek. Ezeket kevésbé rendessel helyettesítik.<sup>361</sup>

„Az iskola rozzant és szűk, a folyó tanév végével közigazgatási úton, egészségi és biztonságos okokból feltétlenül be fog záratni; mivel csak a református tankötelezettek száma 200, szükségeltetik két tantermes iskola építése” – olvasható az 1893. november 30-án írott jegyzőkönyvben.<sup>362</sup>

A millenniumi évben (1896) a református egyház által adományozott telken három tantermes, tanítói lakással ellátott állami iskola épült (17. számú fénykép). Ebben az új épületben kezdődött az 1896/1897-es tanév. 1918 után ide költözött az állami román nyelvű iskola. Az épületben azóta is oktatási tevékenység folyik.

A magyar állami iskola nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. 1938-ban Széll Jakab református lelkész a következőket írta: „...az egyház szempontjából... ma is azok az egyének erősségeink, akik a régi református iskolában tanultak. Az imperium változáskor egy tanerős református iskolát állítottunk, de gyerekeink közül csak 50 tanuló járhat hozzánk, a többi az

állami iskolába jár. Ez a széttagoltság sok bajt okoz, ezért egy két tantermes iskola építése folyik most, hogy bár az alsóbb osztályokban együtt tanulhassanak református gyermekeink a református iskolában.”<sup>363</sup>

Az új református iskola építését első sorban a saját tanintézet hiánya okozta. A református iskola újraindításakor (1919/1920) az egyik tanterem a parókia gyűléstérme, a másik a bérelt előszoba volt. Ez az ideiglenes megoldás sok nehézséget okozott. 1923-ban feljegyezték, hogy bútorzata nem iskolai célokra való. A padok 4 m hosszúak.<sup>364</sup> Az iskolát megintéssel büntették, mert a helyiség nem megfelelő, nagyon alacsony, nincsen kellő világosság.<sup>365</sup> A helyzet változatlan 1926-ban is.

Az új református iskola építését a román állam kisebbségi politikája is befolyásolta.

Az 1937/1938-ban megépített református iskolai épületben mai napig oktatási tevékenység folyik (18. számú fénykép).

1948 után a tankötelesek számának növekedése egy új, kétszintes iskola építését tette szükségessé. Az új iskolát állami alapból és a vajdaszentiványiak közmunkájával építették és adták használatba az 1966/1967-es tanév kezdetén. Az 1064 m<sup>2</sup> alapfelületű, kétszintes, 8 tanteremmel, laboratóriummal, tanári szobával, adminisztratív és könyvtári helyiséggel ellátott iskola minden követelménynek megfelel (19. számú fénykép).

A román nyelvű, görög katolikus felekezeti oktatás is a lelkész vagy a kántortanító lakásán zajlott. Az ebbe az iskolába járó tanulók 1860-ban új helyiséget kaptak, amit aztán 1884-ben újjáépítettek.<sup>366</sup> Itt folyt a román nyelvű oktatás 1918-ig. Erről jegyezték meg, hogy az egyik legjobban felszerelt intézmény.<sup>367</sup> 1918-ban a román nyelvű osztályok beköltöztek az állami iskolába. Az 1860-ban épített iskola 1918 után más rendeltetést kapott. 1989-ben lebontották (20. számú fénykép).

### 3. Az iskola felszerelése

Az oktatási tevékenységhez szükséges bútorzat (padok, tábla, szekrények, stb.), valamint a didaktikai eszközök sokáig nem voltak sem megfelelőek, sem elegendőek. Ezekről csak a XIX. század második felétől vannak adataink.

„Úgy a régi, mint az 1860-ban épült iskolaháznak is a felszerelése felette kezdetleges” – írja Pallos Albert. Látva a bútorzat állapotát a körfelügyelő geryeszegi lelkész ezt írja jegyzőkönyvébe: „...1870. július 14. – az iskolapadok teljesen használhatatlanok, jövőre célszerű iskolapadok

állíttassanak be.”<sup>368</sup> Erre 1871-ben sort is kerítettek, amikor az iskolát hét támlás paddal, 4 lócéval (hosszú pad) és egy hosszú íróasztallal látták el.

Az 1886-ban elkészített leltár szerint az iskola felszerelése a következő:<sup>369</sup>

|                                |    |                          |
|--------------------------------|----|--------------------------|
| - fiókos szekrény tanszereknek | 1  |                          |
| - tanító asztala               | 1  |                          |
| - fekete tábla                 | 2  | , 1858, illetve 1880-ból |
| - Gönczy féle falolvasótábla   | 24 |                          |
| - térkép                       | 4  |                          |
| - földgömb                     | 1  |                          |

Az egyháztól kapott könyvek

|                              |    |
|------------------------------|----|
| - olvasás-fráshoz tankönyvek | 4  |
| - számoláshoz                | 5  |
| - nyelvtanhoz                | 5  |
| - természetrajzhoz           | 1  |
| - természettanhoz            | 1  |
| - természetrajzi ábrák       | 16 |
| - földrajzhoz                | 4  |
| - történelemhez              | 1  |
| - mezőgazdasághoz            | 3  |
| - polgári joghoz             | 1  |
| - testgyakorlathoz           | 1  |
| - egészségtanhoz             | 2  |

Az ismétlő osztályban használt könyvek :

|                     |    |
|---------------------|----|
| - olvasókönyv       | 17 |
| - magyar történelem | 11 |
| - Biblia történet   | 11 |

Az I-IV. osztályban:

|                     |    |
|---------------------|----|
| - olvasókönyv       | 64 |
| - magyar történelem | 31 |
| - más vallásúaknak  | 15 |

Az 1919/1920-ban újraindított református felekezeti iskola tanfelszerelése elégtelen volt, amint látható: térkép: 2, ebből egyik Maros-Torda megyéről, a másik Romániáról; 1 tábla és 1 számológép, más nincs.<sup>370</sup>

Az 1937/1938-ban épített új református felekezeti iskolát megfelelő bútorzattal és taneszközökkel szerelték fel.

Az 1948. június 4-én tartott iskolavizsgálat megállapította, hogy a református népiskola épülete jó karban van, a felszerelés hiányos, a háború alatt megsemmisült, bútorzata kielégítő. Ugyanazon év október 17-én kelt

bejegyzés szerint: „...az iskola épülete modern, új épület, gyönyörű termekkel, szépen kimeszelve, padok jók, elegendők; pódiumok, szekrények, asztalok rozogák, nem illenek bele a környezetbe.”<sup>372</sup>

Az iskola bútorzata 1954-ben elégtelen, amint az alábbi kimutatásból is látható:

| Bútorzat                             | Létező | Állapota |                  |          | Szükséges |
|--------------------------------------|--------|----------|------------------|----------|-----------|
|                                      |        | Jó       | Javításra szorul | Leírandó |           |
| két üléses pad                       | 18     | 18       | -                | -        | 110       |
| három üléses                         | -      | -        | -                | -        | -         |
| négy üléses                          | 12     | -        | -                | 12       | -         |
| katedra                              | 2      | -        | 2                | -        | 5         |
| falitábla                            | 2      | -        | 2                | -        | 5         |
| falifogas                            | -      | -        | -                | -        | 7         |
| székek                               | 2      | 1        | 1                | -        | 20        |
| négy személyes asztal                | -      | -        | -                | -        | 5         |
| tizenkét személyes asztal            | -      | -        | -                | -        | 2         |
| íróasztal                            | -      | -        | -                | -        | 2         |
| írártárnak való szekrény             | 1      | -        | 1                | -        | 1         |
| könyvtári szekrény                   | 1      | -        | 1                | -        | 3         |
| szemléltető anyagokhoz való szekrény | 1      | 1        | -                | -        | 2         |

Hasonló a helyzet a didaktikai eszközök esetében is. 1955. február 9-én az új iskolaigazgató az alábbi leltári tárgyakat vette át az elődjétől:<sup>373</sup> számológép: 1; centrifuga: 1; Morse táviró: 1; kapcsoló: 1; vasállvány: 1; Volta elem: 1; szívó-nyomó pumpa: 1; belsőégésű motor: 1; kémcső: 40; súlyok: 1; kémcsőfogó: 1; mérleg: 1; mikroszkóp: 1; lejtő: 1; elektromágnes:

1; szabadesést szemléltető eszköz: 1; űrmértékmérő: 1; kaloriméter: 1; preparált béka üvegben: 1; búzaszem (gipszminta): 1; légzőszervek (gipszminta): 1; szeszégő: 1; mértani testek: 1; földgömb: 1; vegyszerek: 46 üvegben, ábrák.

Az új, kétszintes épület bútorzattal és didaktikai eszközökkel való ellátása évről évre javult. Az 1988. december 17-én készített leltár alapján az épületek (melléképületek is) összértéke 814.331 lej; erőgépek: 2000 lej, munkagépek: 78.035 lej, számológép: 3.040 lej; termelő és gazdasági eszközök: 92.936 lej; kis értékű tárgyak: 173.926,80 lej; könyvtári könyvek összesen 4.500 darab; 42.971 lej értékben; a leltár összértéke: 1.164.268,80 lej, ami tanulónként 6.226 lej értéket jelentett.<sup>374</sup>

#### **4. Az oktató-nevelő munka**

A XIX. század közepéig a mai értelemben vett osztályok nem léteztek. A tanköteleseket három csoportba osztották. Az első csoportban a betűket, először a nagyokat, azután a kicsiket tanították. A második csoportba a szótagolva olvasókat sorolták, míg a harmadik csoportba az olvasni tudók kerültek.

1833 után a tanulókat a Salamon-féle kölcsönös tanítási módszer szerint tanították. Ennek a tanítási módszernek az elsajátítása végett küldték Kolozsvárra Ercse Mihály tanítót 1845-ben. Az írva-olvasás módszerét Ercse Miklós vezette be Vajdaszentiványon 1858-ban.<sup>375</sup>

Az osztrák hatalom 1855-ben úgy rendelkezett, hogy a 6-12 évesek az elemi iskolába, az elemi iskolát végzettek pedig a vasárnapi iskolába kötelesek járni. A vasárnapi oktatás a délelőtti istentisztelet előtt zajlott.

Az 1868-as tanügyi törvény kötelezővé tette a 6-12 éveseknek az iskolába járást. Ezt a korosztályt a rendes iskolába iratták. A 12-15 éveseket az ismétlő iskolába írták be.

Az 1918-as hatalomváltozással román ihletésű elemi, illetve gimnáziumi oktatás bevezetésére került sor.

A kommunista hatalomátvétel évében (1948) Vajdaszentiványon külön I-IV. osztályos magyar és román iskola kezdte meg működését. A vajdaszentiványi szülők beadvánnyal fordultak a Régen rajoni Tanfelügyelőséghez, amelyben magyar tannyelvű gimnáziumi osztályok engedélyezését kérték. Ennek a folyamodványnak eredményeként a tanfelügyelőség kiküldötte ezt írja jelentésébe: „...tapasztalatom szerint könnyen megoldható, mert a román állami iskolában 2 tanterem üresen áll, a volt uradalmi helyiségekben is lenne elegendő férő hely, sőt internátus is szervezhető volna; a tanulók száma elegendő, az V. osztályba biztosan

beírható 38 tanuló, a szülők fokozatosan szeretnék kitejeszteni a gimnáziumi osztályokat.”<sup>376</sup>

Az első magyar tannyelvű V. osztály az 1949/1950-es tanévben kezdte meg működését. A IV. osztályt végzett román anyanyelvűek közül néhányan átiratkoztak a magyar nyelvű V. osztályba, néhányan Régenbe iratkoztak román nyelvű gimnáziumba, a többség viszont abbahagyta tanulmányait.

Az 1962/1963-as tanévtől román nyelven is beindult a gimnáziumi oktatás.

1968-ban felsőbb pártutasításra kötelezővé tették a tízosztályos oktatást. Ennek eredményeként az 1970/1971-es és az 1973/1974-es tanévben Vajdaszentiványon IX. osztály kezdte meg működését. X. osztály tanulóihiány miatt nem indult be.

A tankötelezettek számának fokozatos csökkenése miatt a román, majd a magyar elemi osztályait össze kellett vonni három, illetve két tanerősre. A jelenség a gimnáziumi tagozatot sem kerülte el. Az 1980-as években a gimnáziumi osztályok közül is össze kellett vonni néhányat.

## 5. Tantárgyak és tankönyvek

A reformációt követő időszakban az olvasást és az írást énekléssel és számítási ismeretekkel egészítették ki. A tantárgyak száma az oktatómester felkészültségétől és hivatástudatától függött.

A felvilágosodás eszmekörében fogant jozefinista iskolareform a népoktatás vallásos jellegén nem sokat változtatott. Megpróbálta azonban a falusi iskolákat új tantárgyak bevezetésével korszerűsíteni. A kolozsvári Református Főkonzisztórium 1786-ban kiadott népiskolai utasítása az írás, olvasás és vallás mellett a polgári társaságbeli élet folytatására múlhatatlanul szükséges dolgok „aritmetica, historia, geografia, mezei öconomia oktatását is előírta.”<sup>377</sup>

Az 1867/1868-as tanévben a református iskolákban az alábbi tantárgyakat tanították: írás, olvasás, ének, aritmetika, vallás, bibliatörténet, történelem, természetismeret, valláserkölcs, mesélés, versek, állatismeret.

Az 1925/1926-os iskolai évben a református felekezeti iskolában az írás és olvasás mellett román és magyar irodalmat, történelmet, matematikát, polgári nevelést, földrajzot, természetismeretet, szépírást, rajzot, éneket, testnevelést, tornagyakorlatokat, kézimunkát és mezőgazdasági gyakorlatot tanítottak.<sup>378</sup>

1948 után a gimnáziumi osztályokban román és magyar nyelvet és irodalmat, matematikát, fizikát, kémiát, történelmet, földrajzot, biológiát,

idegen nyelvet (főleg orosz), latint, állampolgári nevelést, mezőgazdaságtant, testnevelést, rajzot és zenét tanítottak.

1948-ig a tankönyvek száma nagyon kevés volt, nagy része az egyház tulajdonába tartozott. A tankönyvek hiánya elsősorban a tanulók családjainak rossz anyagi körülményeivel magyarázható.

Az 1866. december 3-án elvégzett egyházi vizsgálatból kitűnt, hogy: „...szükséges 40 kötő, 20 kis Biblia, 20 ABC, 20 olvasókönyv.”<sup>379</sup>

1886-ban az iskola tulajdonában levő tankönyvek: olvasás és íráshoz: 4; számoláshoz: 5; nyelvtanhoz: 5; természetrajzhoz: 1; természettanhoz: 1; természetrajzi ábrák: 16; földrajzhoz: 4; történelemhez: 1; mezőgazdasághoz: 3; polgári joghoz: 1; testgyakorlathoz: 1; egészségtanhoz: 2. Tankönyvek a rendes osztályokban: olvasókönyv: 64; magyar történelem: 3; más vallásúaknak: 15; az ismétlő osztályokban olvasókönyv: 17; magyar történelem: 11; Bibliatörténet: 11.<sup>380</sup>

Egy 1890-ben készített kimutatás szerint az iskola felszerelésében a következő tanvezér és olvasó könyvek voltak:

- Beszéd és értelem gyakorlatok: 2, az egyik az egyháztól, a másik Nagy Lászlótól (a tankönyv szerzője)
- Oktatás a gyümölcs és eperfa tenyésztéséhez 1
- Kis Biblia 1
- Természetrajz 1
- Föld és természetrajz 1
- Alkotmánytan 1
- Utasítás a földgömb használatához 1
- Számító Szokrátesz 2
- Gazdasági kistűkör 1
- Tornatanítás 1
- Utasítás a számológép használatához 1
- Brassai földiratának második része 1
- Népszerű természetrajz 1
- Vezérkönyv a magyar nyelvtan tanításához 1
- Vezérkönyv a testgyakorlatok tanításához 1
- Nagy féle első és második Gáspár féle olvasókönyv 2
- A fatenyésztés olvasókönyve 1
- A néptanítók Lapja 7
- A haladó felnőttek olvasókönyve 1
- Gyümölcsészeti levelek 1
- Iskoláink és az egészségtan 1
- Tanterv a népiskolák számára 1
- Tanterv, utasítás, rendszabályok, 1878 1

**Gyermekek tanszerei:**

|  |            |    |
|--|------------|----|
| - kezdőknek palatábla és kréta                 | 12         |    |
| - haladóknak és ismétlőknek palatábla és kréta | 18         |    |
| - Gönczy Pál ABC-je                            | 12         |    |
| - Olvasó könyv (erkölcsi)                      | 10         |    |
| - Olvasó könyv II. kötet                       | 9          |    |
|  | III. kötet | 15 |
|  | IV. Kötet  | 13 |
| - Konfirmáló kisebb Káté                       | 16         |    |
| - Biblia történet                              | 12         |    |
| - Magyar történelem                            | 16         |    |
| - Énekes könyv                                 | 22         |    |

Íráshoz használtak irkát és papírt. Ezeket a tanszereket az egyház és a szülők adták 1875/1876-ban.

1890-ben az iskola összesen 108 tankönyvvel rendelkezett.<sup>381</sup>

1918 után a magyar tannyelvű osztályokban kötelezővé vált a román nyelv és irodalom tanítása és elsajátítása.

A református felekezeti iskolában elvégzett ellenőrzés alkalmából a tanfelügyelő 1925. június 12-én ezt írta: „... az I-IV. osztályba járó tanulók közül csak egynek van román nyelvű tankönyve; a helyzet novemberben is változatlan; sok tankönyv hiányzik most is.”<sup>382</sup> Ugyanaz a tanfelügyelő írja 1926. február 24-én: „...az előző vizsgálatához képest némi javulás észlelhető, minden tanulónak van román nyelvű tankönyve.”<sup>383</sup>

A tanügyi reform után (1948) a tankönyvellátás lényegesen megjavult. Az állam elérhető áron kinyomtatott minden tankönyvet, amit a szülők megvásárolhattak. 1960-tól kezdve ingyen tankönyvekben részesültek. A nyolcvanas évek gazdasági nehézségei miatt mind kevesebb pénz jutott tankönyvnyomtatásra. Emiatt a tankönyveket több éven át használták.

**6. Pedagógusok**

A neveléstörténeti szakirodalom szerint a falusi tanítómesterség a XVIII. századig csupán átmeneti foglalkozásnak, pénzszerzési lehetőségnek számított. A kollégiumot végzett diákok közül sokan mentek tanítónak (rectornak), de néhány évi tanítás után folytatták tanulmányaikat, majd egyéb, papi, hivatalnoki foglalkozást választottak. A tanítói foglalkozás átmeneti jellegét tükrözi az egyházi főhatóságoknak a mesterek házasságát tiltó határozatai is. A XIX. század folyamán nő a tanítói pályán évtizedeket eltöltő,



családos mesterek száma. Másik jelenség, hogy a mesterek sorában egyetlen nemesei származásút sem találunk.

„Talán egyetlen foglalkozás sem volt annyira lenézett, mint a mesteri pálya, ha valaki tanítónak vallotta magát, az megvetést, jobbik esetben sajnálkozást váltott ki.”<sup>384</sup>

A falu tanítómesterét kezdetben csak egy évre választották meg. A választást eleinte a pap (a XVII. században), azután az egyházmegye választotta meg. A választást csak abban az esetben hosszabították meg, ha a mester munkájával meg voltak elégedve. A mesterek tevékenységét a lelkész ellenőrizte. Minden évben voltak esperesi vizitációk, ahol áttekintették a mester munkáját is. 1844-től az egyházkerületi tanügyi előadó lelkészek ellenőrizték körzetük 2-3 iskoláját.

A megüresedett mesteri állást pályázattal lehetett elfoglalni. A pályázatra jelentkezők nyilvánosan vizsgáztak a falu hívei előtt és az nyerte el az állást, akire a többség szavazott.

Megesett, hogy a választást a felsőbb egyházi hatóságoknál megóvták. Az ügy rendezése egészen a püspökségig jutott. Egy ilyen esettel találkozunk 1858-ban Ercse Miklós megválasztásakor. (20. számú melléklet)

A román anyanyelvű iskola esetében 1840-ig a tanítómesterek nem rendelkeztek semmiféle képesítéssel. A tanítói teendőket a lelkész vagy a kántor látta el.

Megvizsgálva a Vajdaszentiványon tanítók névsorát megállapítható: nagy a tanítók mozgása; kellő adatok hiányában nem ismerjük az 1841 előtti mesterek teljes névsorát; feltehetően azok akikkel meg voltak elégedve, több éven keresztül szolgáltak; a helybeli lakosok közül kiemelkedett első tanító valószínűleg Cătană Ioan, született 1856. augusztus 18-án; tanítói oklevelét Balázsfalván szerezte 1874-ben, később ugyanott szerzett papi végzettséget, 1879-1898 között Toldalagon, azután Vajdaszentiványon volt görög-katolikus lelkész<sup>385</sup>.

1906-ig a magyar és román felekezeti iskolának csak egy-egy tanítója volt; az 1906-1907-es tanévtől az állami magyar tannyelvű iskola három tanerős lett; 1948-ig valamennyi tanító szakképesített, a marosvásárhelyi, kolozsvári, enyedi és balázsfalvi tanítóképzők növendékei; 1948 után megnő a tantestület száma, többsége szakképesített óvónő, tanító vagy tanár; egyesek egész életüket a vajdaszentiványi iskolában töltik el, míg mások, főleg a szakképesítés nélküliek, csak egy-egy évig szolgálnak.

Az 1988/1989-es tanévben a tantestület tagjai képesítés szerint:

óvónő: 2, szakképesített, véglegesítő vizsgával;

tanító: 4; ebből három szakképesített, véglegesítő vizsgával, 1 szakképesítés nélküli;

tanár: 9; ebből 5 egye...ni, 4 főiskolai végzettséggel; a 9 tanári végzettséggel rendelkező közül háromnak egyes fokozata, 4-nek kettes fokozata, 2-nek véglegesítője van.

Az 1989/1990-es tanév végén a megszokottá vált tantestület egysége megbomlott, többen távoztak más iskolákba, lakhelyükre.

A Vajdaszentiványon tanítók névsorát a 21-es számú mellékletben közöljük. Elnézést kérünk azoktól, akik valamilyen ok miatt kimaradtak a névsorból.

## 7. Iskolalátogatás

A vajdaszentiványi oktatás első évszázadaiban az iskolalátogatás nem volt kötelező. Bár a tankötelesek száma nagy volt, nagyon kevesen jártak iskolába. Ezt a helyzetet jól tükrözi az 1870-es népszámlálás.

Az 1868-ban elfogadott tanügyi törvény kötelezővé tette az iskolalátogatást minden 6-15 év közötti gyermek számára. Az indokolatlanul kimaradók szüleit pénzbírságotlák.

Az 1924-ben elfogadott román tanügyi törvény kötelezővé tette az I-VII. osztályos oktatást.

A két törvény szigorúsága ellenére, nagyon sok tanulót nem irattak be, vagy évközben kimaradtak.

A 22. és 23. számú melléklet átfogó képet nyújt a református hívek és román nemzetiségűek lélekszámáról, a lelkészekről, tanítókról, tankötelesekről, iskolába járókról és beiskolázatlanokról. A jelzett táblázatok adatai esetlegesek, de olyan tényeket közvetítenek a kor oktatásáról, amelyek figyelemre érdemesek és túlmutatnak a száraz statisztikai adatokon. Különösen, ha tudjuk, hogy 1858-1895 között, azaz mintegy négy évtizeden át változatlan a gyülekezet lelkipásztora és tanítója. 1860-ban építettek egy új iskolaépületet, az azonban gondozatlan (1865 és 1868) és felszeretlen. De 1884-85-ben sincsenek kellő bútorok, sőt, 1893-ban is „rozzant és szűk” az iskolaépület. Márpedig ez azt sugallja, hogy rossz volt a „pásztor” és rossz volt a „nyáj”; nem tekintette egyik sem saját ügyének az oktatást. Nagyon emlékeztet ez a XVIII. századi állapotokra amikor volt iskola, volt mester, de a szülőknek szükségük volt a gyerekekre a mezei munkák elvégzésénél. Ugyanakkor egy tanító elégtelen volt a sok iskolaköteles beiskolázására és tanítására. Csoda, ha a tankötelesek mintegy fele (37 évből 18 évben 30-48%-a) járt iskolába?

A református felekezeti iskola legrégebbi meglévő anyakönyve 1865-1879-ből való, amelyet a Marosvásárhelyi Állami Levéltárban találtunk meg. Az 1865/1866-os iskolai évre szóló anyakönyv azonban hiányos.

A rendelkezéseknek megfelelően a tanév Szent Mihály napjától (szept. 29) a következő esztendő Szent György napjáig tartott (április 24). Ennek ellenére az 1865/1866-os tanévet csak november hónapban kezdték el; voltak olyan tanulók is, akik csak januárban jöttek először iskolába. Az 1865. november 24-én keltezett tanfelügyelői bejegyzés szerint az iskolakötelesek száma 100, ebből 54 leány; rendszeren jár 30; a többi hiányzik, amit a kurátor hiányosságának tartanak. Meghagyják, hogy „tisztázzák a felmentetteket, a többit mulaszthatatlanul iskolába járassák.”<sup>386</sup>

Az 1866/1867-es tanévben beírt fiúk száma: 78; nem köteles iskolába járók: 7; a beírtakból 46 nem járt; akik rendszeren jártak, azokból is heten március-áprilisban szolgálni mentek, vagy ok nélkül hagyták el az iskolát. A lányok esetében a tankötelesek száma: 92; ebből csak 24-en járnak; időközben ezek közül is hatan kimaradtak. A beiskolázatlanság okai között: „szolgál”, „szegénység miatt nem jár” – bejegyzés szerepelt a legtöbbször. A 78 tanköteles fiúból 19 cigány nemzetiségű, a 92 leány közül 20 a cigány nemzetiségű. Ezek közül senki sem járt iskolába.<sup>387</sup>

Kimutatás az 1867/1868-as tanévről:<sup>388</sup>

|                      | Fiú | Lány | Összesen |
|----------------------|-----|------|----------|
| Iskolaköteles        | 84  | 84   | 168      |
| Ebből : jár          | 40  | 34   | 74       |
| szolgál              | 15  | 4    | 19       |
| fejletlen            | 1   | 6    | 7        |
| szegény              | 1   | 5    | 6        |
| elköltözött          | 3   | 2    | 5        |
| cigány (felmentett)  | 15  | 18   | 33       |
| beteges              | 1   | 1    | 2        |
| háznál tanul         | 2   | -    | 2        |
| felsőbb tanodába jár | 2   | -    | 2        |
| ok nélkül nem jár    | 4   | 14   | 18       |

A tanítás november 24-én kezdődött és április 12-én ért véget, amikor népes gyülekezet előtt állott közvizsgára: fiú: 23; leány: 25.

Kimutatás az 1872/1873-as tanévről:<sup>389</sup>

|                      | Fiú | Lány |
|----------------------|-----|------|
| Rendes iskolaköteles | 54  | 62   |
| Ebből: feljár        | 27  | 33   |
| szolgál              | 3   | -    |
| szegény              | 4   | 10   |
| néma                 | 1   | -    |
| nyomorék             | 2   | -    |
| cigány               | 10  | 12   |
| ok nélkül nem jár    | 7   | 7    |

Ugyanabban a tanévben az ismétlő osztályba kötelesek járnak: magyar fiú: 27; magyar leány: 25; cigány fiú: 7; cigány leány: 6. Feljár magyar fiú: 4; magyar leány: 2; felsőbb tanodába járók: 2; vagyis a 65 iskolaköteles ismétlőosztályosból mindössze 8 (vagyis 12,3%) járt iskolába.

Az 1872. december 6-án készített tanulmányi előadói vizsgálat szerint a tanszerek hiánya nagy, a haladás nem megfelelő.

Összesítő az 1859-1861 között az ismétlő iskolába járókról:<sup>390</sup>

|                      | Fiú | Lány |
|----------------------|-----|------|
| tanköteles magyar    | 20  | 26   |
| tanköteles cigány    | 6   | 4    |
| feljár magyar        | 6   | 6    |
| máshol tanul         | 1   | -    |
| nem jár mert szegény | 2   | 5    |
| nem jár mert szolgál | 9   | 5    |
| nem jár mert cigány  | 6   | 4    |
| ok nélkül nem jár    | 2   | 8    |
| süket                | -   | 2    |

## Összesítő a rendes iskolába járókról 1862-1867 között:

|                          | Fiú | Lány |
|--------------------------|-----|------|
| tanköteles magyar        | 50  | 47   |
| tanköteles cigány        | 9   | 16   |
| feljár magyar            | 44  | 34   |
| nem jár mert szegény     | 2   | 4    |
| nem jár mert cigány      | 9   | 16   |
| nem jár mert szolgál     | 2   | 2    |
| nem jár mert nyomorék    | 1   | 1    |
| nem jár mert néma        | 1   | -    |
| nem jár mert elköltözött | -   | 4    |
| nem jár mert fejletlen   | -   | 2    |

Az 1873/1874-es tanév adatai egybevágóak az előző évekével.

|  | Fiú | Lány |
|--|-----|------|
| Rendes iskolaköteles magyar              | 50  | 47   |
| Rendes iskolaköteles cigány              | 9   | 16   |
| vizsgára állott magyar                   | 45  | 40   |
| ok nélkül nem állott                     | 5   | 6    |
| más felekezetűek a református iskolában: |     |      |
| - római katolikus                        | 2   | 2    |
| - görög katolikus                        | 1   | -    |
| - ágostai (unitárius)                    | -   | 1    |
| Ismétlő iskolaköteles magyar             | 20  | 26   |
| Ismétlő iskolaköteles cigány             | 6   | 4    |
| Ismétlő iskolaköteles feljár magyar      | 8   | 11   |

A tanulók a következő utcákból jártak iskolába: Piacsor, Patakszer, Alszeg, Felszeg, Templom, Tyúkszer, Szegvég, Oláhszer, Faluvég, Szük utca, Bothos hegy.<sup>391</sup>

A román anyanyelvű felekezeti iskola tanköteleseinek száma 56 tanuló, az 1870/1871-es kimutatás szerint.<sup>392</sup>

Az állami iskola beállításá...l (1896) a tanév szeptember elejétől júniusig tartott. A tankötelesek közül sokan ezután sem jártak rendszeren iskolába, amint az 1896-1939-es éveket bemutató táblázatból is látható:

| Tanév                  | Tanköteles | Rendszeren jár | Nem jár |
|------------------------|------------|----------------|---------|
| 1896/97 <sup>393</sup> | 395        | 241            | 154     |
| 1904/05 <sup>394</sup> | 213        | 138            | 75      |
| 1906/07 <sup>395</sup> | 250        | 112            | 138     |
| 1911/12 <sup>396</sup> | 223        | 133            | 90      |
| 1917/18 <sup>397</sup> | 221        | 162            | 59      |
| 1923/24 <sup>398</sup> | 216        | 155            | 61      |
| 1925/26 <sup>399</sup> | 295        | 525            | 43      |
| 1938/39 <sup>400</sup> | 203        | 166            | 37      |

Amint a táblázatból kiolvasható, a jelenléttel minden tanévben nagy gond volt. Az 1930/31-es tanév kezdetekor, a hivatalát elfoglaló Moldovan Ileana tanítónő szerint „a beiratkozás nem a törvénynek megfelelően történt, a beírtak száma túl magas a rendszeren járókhoz viszonyítva.”<sup>401</sup>

Az 1948-ban elfogadott új tanügyi törvény kötelezővé és ingyenessé nyilvánította az általános oktatást (I-VII. osztály). A tanszemélyzet egyik legfontosabb feladata a tankötelesek beiskolázása volt.<sup>402</sup> Ez érezhetően javult is az alábbi táblázat szerint:

| Tanév   | Tanköteles | Rendszeren jár | Beiskolázatlan |
|---------|------------|----------------|----------------|
| 1950/51 | 250        | 231            | 19             |
| 1955/56 | 219        | 204            | 15             |
| 1960/61 | 224        | 224            | -              |
| 1970/71 | 224        | 223            | 1              |
| 1975/76 | 230        | 230            | -              |
| 1980/81 | 262        | 262            | -              |
| 1985/86 | 209        | 209            | -              |
| 1988/89 | 187        | 187            | -              |

Huszonegy esztendő pályafutásom alatt (1969-1990 között) volt néhány eset amikor egyesek kimaradtak az iskolából. A statisztikában nem

szerepelnek, mert ezeket nem volt szabad a felsőbb szerveknek jelenteni, inkább törvényt is sértve, lezártuk őket.

### 8. Az oktatás hatékonysága

A millennium évéig (1896) az iskolába járók tanulmányi eredményeit nem jegyekkel, hanem minősítésekkel fejezték ki. Minden tanév decemberében és áprilisában nyilvános vizsgát tartottak az egyházi előljárók és a szülők jelenlétében. A vizsgára nem jelentkezett mindenki; volt olyan eset is, hogy még a jó előmenetelűek sem álltak elő. Például az 1867/68-as tanév végén (ápr. 12) a 40 iskolába járó fiú közül mindössze 23-an, a 34 lányból csak 25-en álltak vizsgára. A vizsgára jelentkező tanulók tudását írás, beszéd és értelemgyakorlatból, olvasásból, számtanból (szóban és a táblánál a négy alapműveletből) vallásból, biblia történetből, magyar történelemből, természettanból, természetrajzból, tornából, versmondásból, mesemondásból, templomi és nemzeti, valamint népdalokból mérték fel.<sup>403</sup>

A tanfelügyelői jegyzőkönyvek vagy a tanító bejegyzése szerint az előmenetel nem volt megfelelő. Az 1884/1885-ös tanévben Ercse Miklós tanító szerint a rendszeren járók közül csak tizenöt tud jól írni és olvasni, egy olvas jól, de nem tud írni.<sup>404</sup>

Az 1896/97-es tanévtől a tanulók tudásszintjét jegyekkel osztályozták. A legjobb jegy az 5-ös, a leggyengébb az 1-es. Tanévzáráskor a tanulók minősítést kaptak: jó, nagyon jó, példás, kitünő, dicséretes, elégséges, elégtelen. Ezt a minősítést és értékelést használták a magyar tannyelvű iskolákban az 1923/24-es tanévig.

A román tannyelvű állami iskolában (1919-től), a tanulók tudásszintjét 10-től 1-ig terjedő jegyekkel értékelték. Tanév végén a tanulók iskolai helyzetét átment, megbukott (ismétlő) minősítéssel zárták le.

Az 1940-1944-es időszakban visszatértek az 5-től 1-ig való jegyzésre, azután pedig így alakult: 1945-1952 között 10-től 1-ig; 1952-1957 között 5-től 1-ig, azután pedig ismét 10-től 1-ig.

A négy elemi végzők utoljára 1958/1959-es tanévben álltak abszolváló vizsgára; azután ezt a vizsgát eltörölték. A gimnáziumot végzők (VII., VIII. osztály) utoljára az 1963/1964-es tanévben abszolváltak, azután itt is törölték a vizsgáztatást.

1948 után a gimnáziumi osztályokban tanítói képesítésű, majd egyre inkább szakképesített tanárok tanítottak.

A szakképzett pedagógusok munkája a tanulmányi eredményekben is követhető az alábbi táblázatból:

| Tanév   | Lezárt | Ebből  |       |                |                |
|---------|--------|--------|-------|----------------|----------------|
|         |        | átment | %     | osztályismétlő | beiskolázatlan |
| 1950/51 | 243    | 213    | 87,65 | 30             | 19             |
| 1955/56 | 213    | 192    | 90,14 | 6              | 15             |
| 1960/61 | 220    | 202    | 91,81 | 18             | -              |
| 1965/66 | 294    | 271    | 92,17 | 23             | -              |
| 1970/71 | 225    | 206    | 91,55 | 18             | 1              |
| 1975/76 | 230    | 226    | 98,26 | 4              | -              |
| 1980/81 | 262    | 256    | 97,70 | 6              | -              |
| 1985/86 | 210    | 207    | 98,57 | 3              | -              |
| 1988/89 | 187    | 176    | 94,11 | 7              | -              |

Megjegyzendő, hogy az elhíresült 1973-as Központi Bizottsági párthatározat gyakorlatilag kiiktatta az osztályismétlést. Ez a határozat nagyobb felelősséget rótt a pedagógusokra, másrészt érezhetően csökkent a tanulók motivációja „úgyis át kell engedjenek” címen.

Az iskolalátogatás szintjét és a falu lakosságának tudásszintjét 1870-ig nehéz meghatározni. Mindenesetre az iskolalátogatás és a tudásszint rendkívül alacsony lehetett még a XIX. században is, hiszen a Cziráky féle összeírásban (1820) résztvevő 21 vajdaszentiványi beeskettett jobbágy és zsellér közül senki sem tudott írni, nevüket kereszttel jelölték. Minden bizonnyal ők voltak a faluban a legnagyobb tiszteletnek örvendő személyek. Ebből is következik, hogy Vajdaszentiványon nagy volt az írástudatlanok száma.

A falu lakosságának tudásszintjéről tanúskodó első kimutatás az 1870-ben elvégzett népszámlálás.<sup>405</sup>

|                           |             |
|---------------------------|-------------|
| <b>Lélekszám</b>          | <b>1723</b> |
| 6 éven alul               | 291         |
| 6 éven felül              | 1432        |
| ebből férfi               | 721         |
| nő                        | 711         |
| <b>Csak olvasni tudók</b> | <b>46</b>   |
| ebből férfi               | 23          |
| nő                        | 23          |



|                                |             |
|--------------------------------|-------------|
| %                              | 0,32        |
| <b>Olvasni és írni tudók</b>   | <b>156</b>  |
| ebből férfi                    | 112         |
| nő                             | 44          |
| %                              | 10,89       |
| <b>Nem írnak, nem olvasnak</b> | <b>1230</b> |
| ebből férfi                    | 586         |
| nő                             | 644         |
| %                              | 85,89       |

A táblázat világosan tükrözi a nagyfokú írástudatlanságot. A sem írni, sem olvasni nem tudó férfiak aránya 81,27%, míg a nőké 90,57%. Tudnunk kell azonban, hogy ezek az adatok nem az 1870-es év iskolai oktatásának eredménytelenségét, hatékonyságát példázzák, hiszen a különböző életkorúak más-más időben jártak vagy kellett volna járjanak iskolába, például a 20-60 év közöttiek 1817-1857 között.

Az 1868-as és az 1924-es tanügyi törvények eredményeként a helyzet lényegesen javult.

Az 1930-ban elvégzett népszámlálás szerint:<sup>406</sup>

|              |       | 7 éven felül | összesen | %     |
|--------------|-------|--------------|----------|-------|
| <b>Nemek</b> | Férfi | 676          | 444      | 65,68 |
|              | Nő    | 756          | 439      | 58,06 |

|                                 |                        | Férfi | Nő  |
|---------------------------------|------------------------|-------|-----|
| <b>Iskolázottsági színvonal</b> | Iskolán kívüli oktatás | 8     | 3   |
|                                 | Elemi oktatás          | 413   | 406 |
|                                 | Gimnáziumi oktatás     | 14    | 24  |
|                                 | Szakiskolai oktatás    | 3     | 3   |
|                                 | Egyetemi oktatás       | -     | 1   |
|                                 | Főiskolai oktatás      | 6     | 2   |

| <b>Nemek</b> | <b>Írástudatlan</b> |             |              |              |               |                       |
|--------------|---------------------|-------------|--------------|--------------|---------------|-----------------------|
|              | Össz.               | 7-12 évesek | 13-19 évesek | 20-64 évesek | 65 éven felül | életkort nem nyilatk. |
| Férfi        | 231                 | 31          | 24           | 130          | 46            | -                     |
| Nő           | 313                 | 26          | 34           | 203          | 50            | -                     |

Megjegyzendő mindenek előtt, hogy ezek más és más időben jártak iskolába és annak az időnek az oktatását jellemzik az adatok. Például a 65 éves, aki 1875-ben született, iskolába járt 1882-től. Tehát az adatok az 1872-1917 közötti oktatás hatékonyságáról tájékoztatnak, vagyis a 14-65 évesekéről, hiszen a 7-13 évesek még iskolakötelesek voltak.

A népszámláláskor 1 férfi és 4 nő, bár írástudókként voltak ismertek, ezt nem nyilatkozták ki az összeíróknak.

A két táblázatból néhány következtetés vonható le:

- a hét éven felüliek közül 883-an, azaz 61,66% írástudó;
- az írástudók nagy hányada (813) csak az elemi oktatást végezte el, ami az írástudók 92,07%-a;
- továbbra is magas az írni, olvasni nem tudók száma: 544, azaz 37,98%, ebből a férfiak 34,17, a nők pedig a 41,40%-át tették ki;
- korosztályonként magas a 7-12 évesek (1047%), illetve a 13-19 évesek (10,66%) beiskolázatlanok száma;
- a 20 éven felüliek írástudatlansága (429, azaz 78,86%) az 1918 előtti helyzetnek köszönhető.

A kommunista hatalom első éveiben megindult az írástudatlanság felszámolása.

1950-ben Vajdaszentiványon is összeírták a 14 éven felüli írástudatlanokat. Ezeket a személyeket csoportonként egy-egy tanítóra bízták, akik írni és olvasni tanították őket. Ez a kampány 1950-1960 között zajlott, amelynek köszönhetően 254-en sajátították el az írást és olvasást.<sup>407</sup>

1948-tól kötelezővé vált az általános VII, majd VIII osztályos oktatás. Ez az intézkedés pozitívan hatott a vajdaszentiványiak iskolai végzettségére is, bár a legtöbben még mindig csak az elemi osztályokat végezték el.

A vajdaszentiványiak iskolai végzettsége 1966-ban:<sup>408</sup>

| Iskolai végzettség szerint | Férfi   | Nő      | 12 éven felüli<br>összesen |
|----------------------------|---------|---------|----------------------------|
|                            | 875     | 897     |                            |
| Egyetem                    | 5       | 1       | 1772                       |
|                            | 0,57 %  | 0,11 %  |                            |
| Középiskola                | 3       | 3       |                            |
|                            | 0,34 %  | 0,33 %  |                            |
| Szakközép                  | 13      | 11      |                            |
|                            | 1,48 %  | 1,23 %  |                            |
| Szakiskola                 | 26      | 2       |                            |
|                            | 2,97 %  | 0,22 %  |                            |
| Általános                  | 74      | 71      |                            |
|                            | 8,46 %  | 7,91 %  |                            |
| Elemi                      | 754     | 809     |                            |
|                            | 86,17 % | 90,19 % |                            |

Megállapítható, hogy:

- a 12 éven felüli népesség elvégezte az iskoláztatás valamelyik szintjét;
- a lakosság döntő többsége, azaz 1563 személy (88,20%) csak elemi végzettségű (I-IV. osztály);
- az általános iskola végzettjeinek száma még mindig nagyon alacsony, 145 személy, azaz 8,18%;
- meglehetősen alacsony az elméleti líceumot, szakközépiskolát, vagy szakiskolát végzők száma (58); a végzetek többsége Szászrégenben vagy Marosvásárhelyen kapott állást és oda is telepedett le.

Felsőbb pártutasításra, 1971-1980 között beiskolázási kampányra került sor azok számára, akik valamilyen okból kifolyólag nem tudták elvégezni az általános iskolát (VIII. osztályt). Vajdaszentiványon az említett időszakban 166 személy (a faluból és a környékről) szerzett iskolai képesítést.<sup>409</sup>

1988-ban a Mezőgazdasági Könyv adatai szerint a lakosság iskolai végzettsége a következő:

|                                  |             |         |
|----------------------------------|-------------|---------|
| Végzettség nélkül                | -           | -       |
| Elemi végzettségű                | 484         | 31,39 % |
| Gimnáziumi végzettségű           | 707         | 45,85 % |
| Líceum I. fokozat, IX-X. oszt.   | 271         | 17,57 % |
| Líceum II. fokozat, XI-XII oszt. | 72          | 4,67 %  |
| Felsőfokú végzettségű            | 8           | 0,52 %  |
| <b>Összesen</b>                  | <b>1542</b> |         |

Megjegyezni kívánjuk, hogy a táblázat a hivatalosan szereplő népességre vonatkozik. Továbbá jelezzük, hogy a szakiskolát végzetek a líceum első fokozatát elvégzetteknel jelennek meg. Az általános iskolát végzetek a gimnáziumi végzettségűek között szerepelnek.

Mindezeket figyelembe véve, az elemi és általános iskolát végzetek aránya (nők és férfiak) 96,3 %-ról 77,2 %-ra csökkent. Ezzel szemben a középiskolát, szak- és szakközépiskolát, illetve egyetemet végzetek száma 3,6 %-ról 22,7 %-ra nőtt, ami tagadhatatlanul az iskolai végzettség színvonalának emelkedését tükrözi.

Az 1988-ban született párthatározat alkalmazására (a tanuló ifjúság kötelező líceumi oktatásának bevezetése, valamint a 40 éven aluliak X. osztályos végzettsége) az 1989. decemberi események miatt már nem került sor. Félő viszont, hogy a nagyfokú leszegényedés miatt, csökkenni fog a lakosság líceumi és szakiskolai végzettsége.

## VII. ADATOK A VAJDASZENTIVÁNYI EGYHÁZAK TÖRTÉNETÉBŐL

Az 1989-ben megírt román nyelvű szakdolgozat, mely e falutörténet első formája, nem foglalkozott a vajdaszentiványi református, illetve görög katolikus (ortodox) egyház történetével. Kutatásaink során óhatatlanul előkerültek olyan közölt vagy közöletlen források, amelyek betekintést nyújtanak a két egyház életébe. A kutatás jelenlegi állapotában csak egy rövid vázlat megírására szorítkozhatunk. A helység egyháztörténetében meg kell különböztetnünk két korszakot, a katolikust, mely a kereszténységnek az erdélyi magyarok általi felvételétől a reformációig (1540-1560) terjed, és a protestáns korszakot. A katolikus egyházzal tudósít a már többször idézett 1332-es évi feljegyzés, amely szerint a pápai tizedet a szentiványi pap, Pál

fizette be. Entz Géza tájékoztat arról, hogy 1348-ban Albert volt a plébános a helységben. 1524-ben plébániaház is állott Vajdaszentiványon és Tamás pap volt a plébános.<sup>409/a</sup> A reformáció térhódítása e tájon 1569 körül már kimutatható, de a vajdaszentiványi protestáns egyházzal csak későbbi adatok maradtak fenn. Egy alapos, összefoglaló jellegű tanulmány megírása a jövő feladata.

A vajdaszentiványi református egyház történetéről Bod Sándor és Szell Jakab lelkészek írtak 1894, illetve 1938-ban. Nincs tudomásunk arról, hogy Hodgyai Géza lelképásztor elkészítette volna a tervezett „Domus historia”-t. A görög katolikus és ortodox egyház történetével ezidáig senki sem foglalkozott.

### 1. A református egyház

„Ha nem tudod azokat amelyek régen történtek, gyermek vagy” – írta bevezetőjében Bod Sándor lelkész 1894-ben, vajdaszentiványi papságának 50. évfordulóján.

Az általa megírt egyháztörténet csak egyetlen egy forrást nevezett meg. Ez egy jegyzőkönyvtöredék, ami az 1829. évi pünkösdi szombatján pusztító tűzvészből maradt fenn. Azon a napon a község észak-nyugati részén gondatlanságból tűz ütött ki, aminek következtében elpusztult negyven háza a hozzátartozó gazdasági épületekkel és felszereléssel, a református pap háza és vele együtt az egyház irattára is. A templomot a kökerítés melletti lombos, virágos, nagy akácfa mentette meg a pusztulástól.

A tűzvészből kiragadott kis jegyzőkönyv-töredék néhány lapján ezek a bejegyzések olvashatók:

„...Anno 1682 február 14-én vizitáció alkalmatosságával egyenlő akaratból a falu nagyobb része jelenlétén akartuk, hogy ezen dolog az eklézsiának protocolumába beirattassék”.

Sajnos a szerző nem írta le a protocollum tartalmát.

„...Nos comes Georgius Bethlen et Michael Budai nobilis de Vajda Szentiván, et Michael Barátosi ecclesiae Vajda Szentiván reformatae parochialis minister, anno pres. 1716 die vero 5 mensis maji, a vajdaszentiványi református eklázsia sok időktől fogva bizonytalanságba forgott dolgait, Szent Sacramentumához tartozó ezüst, részszerint aranyos, ón, gyolcs, vászon javait specificáltuk. Vagyon egy bogláros, aranyos ezüst pohár, talpán srofon járos; más egy példás aranyos ezüst pohár; harmadik egy sima ezüst pohár, az 1662. esztendő szám van rajta.” Ez a pohár mutatná a legrégebbi évszámot, de ez ma nincs meg, sőt már egy 1789-beli feljegyzésben sem fordult elő,

A felsorolt kegytárgyak között szerepelt egy ezüst tányér is 1677-ből Gillányi Jakab adományaként; egy kisebb ezüst tányér Sere György nevével, de ez már nem volt meg 1789-ben.<sup>410</sup>

A jegyzőkönyvben szereplő megjegyzés „...sok időktől fogva bizonytalanságba levő dolgokat”; továbbá az 1662-es évszámmal ellátott aranyos ezüst pohár az egyház régiségére utal, mondhatni a reformáció első századában történt megalakulására enged következtetni.

A református egyház régiségére utal az 1643-ban Vajdaszentiványon megtartott zsinat, amely fontos határozatokat hozott iskola ügyekben és az énekeskönyv használatát illetően. Az énekeskönyvvel kapcsolatban ez áll, hogy: „...a francia nótákra íratott zsoltárokat az Eklézsia be veszi, a templomokban énekeltek, de úgy, hogy a másikat is el ne hagyják, hanem alternatim elegendően énekeljék.”<sup>411</sup>

Az írásos feljegyzések és kegyszerek azt mutatják, hogy az egyházat a faluban birtokos Behlenek, Alia Farkas és a Gillányi család támogatta.

A templom kelet-nyugati irányban fekszik. Két részből áll. Keleti, kisebb része faragott kőből épített, íveken nyugvó, egy felső központban összefutó csúcsos boltozattal, keskeny ablakokkal, faragott kövekből készült cifra ablakkeretekkel ellátott rész, amely a Kolozsváron levő, Farkas utcai református templom kicsinyített mása. Az összefutó kőbordákat tartó zárókulcs a szenvedő Krisztus arcát örökítette meg. Toca, kolozsvári művészettörténész szerint ez a dombormű hasonmása csak a Szeben melletti Kercen található meg. Ennek a résznek az északi oldalán szabálytalan kidomborodás látható, ami egy elbontott sekrestyébe vezető ajtónyílás volt.

A templom ezen kisebbik része (Sanctuarium) a reformáció előtti korra mutat. Alatta kripta van, amit a szószék előtti padimentumba fűrt lyukak jeleztek.

Bod Sándor lelkész szerint: „...szájhagyomány szerint gróf Bethlen László volna az utolsó oda letéve, szintén ott nyugodnék B. Serédi, mint régebb beszélték.”<sup>412</sup>

Az 1924. évi templomjavítás alkalmával az Úrasztala alatt levő deszkákat felvették és megtalálták a befalazott kriptaajtón levő téglalakú kőlapot, amelyen ez a felirat áll:

„Az enyészetre siető XVIII. sz-ban temettetvén ezen temetőből Br.Serédi Ferenc és Gróf Bethlen Gergely úrfiak; Gr. Bethlen Krisztina kisasszony, L.Br.Kemény János úr, Gróf Bethlen György özvegye, Gr. Kollatovics Kata asszony, Gr. Iktári Bethlen Domokos úr özvegye, Gr. Bethlen Kata asszony, egyben elmúlásra tért testi tárházának MDCCXCVI bk szent Mihály havának XI. napján lett betéttve, egészen megtölt.”<sup>413</sup>

A betűkkel írt évszám 1796. szeptember 11.

A kölapra felírtakat a templom melletti temetőből szedette össze Bethlen Kata és helyeztette az általa építtetett kriptába.

A templom nyugati része nagyobb, magasabb és szélesebb, a toronnyal együtt 1795-ben épült. Ezt öröközte meg a toronynak a templomba színelő falára nagy fekete nyomtatott betűkkel festett felirat: „Ez Isten házának ezen nagyobbik részét, tornyát, benne pádimentummal székekkel és kökerítéssel együtt magok költségeikkel fundamentumból újra építették, gróf Bethleni id. Bethlen László és testvére gr. Bethlen Kata özvegy gr. Iktári Bethlen Domokosné. Elvégeztetett 1795-ben.”

A Gillány hagyatékon kívül, a helybeli földesurak közül többen is adakoztak az egyház számára.

Bod Sándor írta, hogy: „...szájhagyomány szerint a régi pártfogók közt emlegetik Alia Mariat, ki ajándékozta volna a Luc melletti nagy papi rétet és, hogy a temető nyugati oldalán a földbe besülyedett koporsó alakú kő az ő nyugvó helyét jelölné, de erre vonatkozó írásos adatra nem tudok hivatkozni.”<sup>414</sup>

Valójában Alia Maria a magyarói református templomban van eltemetve, Kemény Simon felesége volt; szülei Alia Sámuel és Lórántffy Kata.<sup>415</sup>

Gróf. Bethlen László 1787-ben egy nagy ezüst tányért ajándékozott az egyháznak.

Magyar-gyerőmonostori báró Kemény Sámuel és neje iktári gr. Bethlen Kata egy rostélyos ezüst kenyérszító tányért ajándékoztak az Úr asztalához 1797-ben. Ugyanők öntették 1805-ben a templom nagyobbik harangját; 1811-ben pedig 200 vonás forintot adományoztak.

1850-ben gr. Kuún Karolina kisasszony egy kerek diófaasztalt készíttetett az Úrvacsora teríték számára.

1860-ban ifj. gr. Kemény Sámuel és gr. Kuún Kata, báró Löwenthal Sámuelné az eklézsia által készíttetett orgonát fehér lakk festéssel, díszes aranyozással látták el.

1942-ben a kegytárgyak száma: 9<sup>416</sup>

A templom kisebbik harangja 1764-ből való.

A jobbágyság felszabadítása után a birtokhoz jutott földműves közösség és néhány birtokos család feladata lett az egyház fenntartása. Az 1849-ig beszolgáltatott gabonateríték helyét a kepe váltotta fel, ami a papi és kántortanítói jövedelem nagy részét képezte. 1891-ben az egyház ingatlan vagyona 49 hold 354 négyszögöl szántó, kert 1 hold 380 nöl; rét 4 hold 1097 nöl; legelő: 400 nöl; erdő: 7 hold 1573 nöl. Megjegyzést érdemel, hogy ezen fekvő birtokból 24 hold és 151 nöl területet a tagosítás alkalmával (1876) a

református birtokosok ajándékozták az egyháznak iskolai célokra, mindenki tagosítás alá kerülő birtokának 1%-át ajánlotta fel.

Erre a felajánlásra a tanítói fizetés körüli gondok enyhítése miatt került sor.

Egy 1876-ban készített jegyzőkönyvben ez állt: „...Ercse Miklós 35 korona fizetési tandíját az iskolai alapból 10 forint fizetés; a felsőtéri iskolai tagból 1 1/2 hold föld haszonélvezetével megváltják tekintetbe véve a nép szegénységét. Tekintve egyfelől a tanköteles gyermekek szülőinek szegénységét, mely miatt a tandíj fizetésének felhajtása sok nehézséggel és surlódással jár, s többeket az iskola iránti idegenkedéshez vezet; tekintve továbbá Ercse Miklós 18 évi sikeres szolgálatát, hogy a tanító a jövőben is az anyagi gondoktól némileg szabadulva annál nagyobb kedvvel és eréllyel folytathassa munkáját, a birtokosok, egyháztagok, a gyűlésben meg nem jelentek is kötelesek voltak addig 100 forint tandíjat fizetni; ezután javasolták, hogy az iskolai tagból 13 hold 1351 nől szántót haszonélvezetbe adni, a tanítónak kötelessége azt jól karban tartani és műveltetni, az adót utána megfizetni.”<sup>417</sup>

1798-ig az egyházban szolgáló lelkészek névsora hiányos. A református egyházak esetében a XVI. és XVII. században a lelkészt csak egy évre választották; így a pap ki volt téve az időről időre való választás (papmarasztás), illetve elbocsátás szeszélyének. Uralkodói rendelettel 1778-tól kezdve szűnt meg e szokás gyakorlata.<sup>418</sup>

Az 1674-es bejegyzés csak a név nélküli lelkész fizetését említi: „...ab antiquo usualt és manapban continealt observatio rendiben, ..., búza községből Gelim I, Zab gelim I. Ha kinek őszi vetése nincsen, de tavaszi vetése vagyon, tartozik a papnak és mesternek egy-egy véka búzát adni. Ez limitacio jön az egyház akaratjából. Akinek pedig zabja nincsen, fél kalangya búzával váltja meg; akinek sem búzája, sem zabja nincs, dénár 27 fizet. Vagyon egy nagy széna rét, tartozik az ecclesia megkaszálni, feltakarni, be is hordani. A predikátor a kaszásoknak 1 forint ára borral tartozik és amint lehet eledellel is. Keresztelésből egy kenyér és 1 tyúk ordonatio. Ha predicator szántani akar, tartoznak elegendő földet adni. Halotti predikációról aki mint alkudhatnék. Ha ki nem predical, csak a testet kíséri, egy fél kenyér, egy pecsenye és 1 kupa bor. Fát annyit adnak amennyi elégséges. Minden mezei intézményből és borból quarta, melyet tartoznak betakarítani. A nemesség szabad akaratja szerint fizet. Özvegy asszonyok három sing vásznat adnak.”<sup>419</sup>

A görgényi egyházmegyei papok, esperesek és jegyzők neve között találtuk (1677-1722) Michael Szentiványi nevét, pontos évszám megjelölése



nélkül.<sup>420</sup> Azt nem sikerült megtudnunk, hogy Szentiványi Mihály Vajdaszentiványon, vagy más egyházközségben szolgált.

A vajdaszentiványi református egyház első, név szerint is ismert papja Baróti István, aki 1672-1689 között a Görgényi tractus esperese volt; 1689-ben halt meg.<sup>421</sup>

Az egyház papjai között találjuk 1693-ban Újlaki P. Józsefet; 1710-ig Zilahi András; 1711-ben Veszprémi Miklóst; 1716-ban Barátosi Mihályt; 1736-ban Ajtai Mártont; 1738-ban T. Csinádi Istvánt; 1756-1779 között Ferenczi Szentsimoni Sámuel; 1772-ben Domokos Kibédi Józsefet; 1785-ben Jakó Pált; ezután szolgált Kibédi József; 1798-1830 között Sófalvi Istvánt; 1830-1842 között Elekes Györgyöt; 1842-1893 között Albisi Bod Sándort; 1893-1907 között Benedek Árpádot. Azután szolgáltak Szell Jakab 1948-ig; Szöcs Endre 1948-1960; Hodgyai Géza: 1960-1998; néhány hónap üresedés után szolgál Kónya Tibor 1999-től.

1722-ben a papi fizetésről az alábbi jegyzőkönyv maradt fenn: „...búza minden házas parasztembertől Gel. 1; Zab Gel. 1; akinek zabja nincsen, fél kalangya búzával tartozik a zabért. Akinek őszi vetése nincsen, de tavaszi vagyon, tartoznak a praedikátornak és a mesternek egy egy véka búzát adni. Akinek sem búzája, sem zabja, tartozik dénár 24. Vagyon egy nagy Széna Rét, tartozik eklézsia megkaszálni, felgyűjteni, behordani. A predikátor a kaszásoknak egy forint áru borral tartozik és amint kitelik eledellel is. Keresztelésből egy kenyér, egy tyúk. Ha a predikátor szántani akarna, tartoznak elegendő földet adni. Halotti predikálásból és kopulációról aki mint adhatik. Ha nem predikált hanem csak a testet kíséri, fél kenyér, egy pecsenye, egy kupa bor. Fát annyit hoznak amennyi elégséges. Minden mezei veteményből és borból quarta, azt tartoznak betakarítani. A nemesek szabad akarattal szerint fizetnek. Özvegyasszonyok három sing vászon, ha vásznak nem adhat, singiért 3 forint.”<sup>422</sup>

1746-ban a lelkész azt nyilatkozta: „...minthogy földeim nincsenek, tőlem földet ne pretendáljanak, hanem a dézmája iránt az ki földiben lészen maguk provideáljanak, maga fel takarítottván hordásnak idején azon földbeli termést.”<sup>423</sup>

1730-ban generalis vizitáció lévén Vajdaszentiványon, Széki Teleki Sándor, a Sz. Gratis intervenciójára küldött nemes indulatjából 10 forintot és 18 veder bort.

A néhai boldog emlékezetű Bethlen György úr önagya özvegye Nagyságos Kollatovit Kata asszony ugyanazon alkalmatosságra Istenes jó indulatjából adott 1 hordó bort, 1 szalonnát, 1 vágót, ezen kívül mind ebéden, mind vacsorán praedicátorokat hivatott míg a Sz. gratis tartott. Püspök Úr

számára minden ebéden s vacsorá czipóval és ó borral gazdálkodott.<sup>424</sup> 1738-ban a Gernyeszegen tartott vizitáció alkalmából T. Csanádi István a szentiváni egyháztól való elvitetését kérte, de ezt valószínű nem hagyják jóvá mert 1739-ben is ő a lelkész.<sup>425</sup>

Az 1756-ban Vajdaszentiványra helyezett Ferenczi Szentsimoni Sámuel botrányos viselkedésével vonta magára a figyelmet. Viselkedésével több partiálison foglalkoztak. 1769-ben Vajdaszentiványon tartott vizitáció alkalmával vizsgálatot rendeltek el magatartása, erkölcsse, szolgálata miatt. Az ugyanabban az évben tartott Gernyeszegi partiálison elmarasztalták adósságainak és a másoknak okozott károk miatt és ezeknek megtérítésére kötelezték.<sup>426</sup>

Szentsimoni Sámuel ügyében vita támadt maga a püspök és a többnyire Vajdaszentiványon lakó gróf Bethlen László között aki egyben Erdély főkurátora is volt abban az időben.

1770. március 20-án, a magyarrégeni partiálison felolvastatik a püspök levele miben arra kérte az atyafiakat hogy minisztert váltsanak, akár akar, akár nem akar, annak ellenére, hogy gróf Bethlen László azzal fenyegette meg az atyafiakat, hogy senki közülük még elméjére se vegye ha csendességét kívánja, hogy odamenjen Szentsimoni Sámuel ökegyelme helyébe. A partiális ügy döntött, hogy a Püspök Úr parancsára Szentsimonit Erdőcsinádra, onnan pedig Domokos Józsefet küldték Vajdaszentiványra.<sup>427</sup>

1770. május 8-án olvastatik fel a magyarrégeni partiálison gróf Bethlen László levele, melyben tudatta, hogy Szentsimonit el nem engedi, sem más helyébe nem kíván. Gróf Bethlen Domokos úr javaslatára, hogy e „dologhoz ne nyúljunk”, a szék azt válaszolta, hogy „...tehetsége nem lévén, semmiképpen e dolgot tovább nem taszíthatjuk, nem hosszabbíthatjuk, hanem most folyon a maga útján.”<sup>428</sup>

Az immár nyolc éve tartó vizsgálat miatt a partiális határozata szerint: „ökegyelméről lemondunk, társaságunkból egremitáljuk, in perpetum mint engedetlen, vakmerő fiat, ki már sokszor megintetett, de annak nem engedett; a kánon szerint a generális sinodusig suspendáljuk. Az eklézsia új pap hozására engedtetik.”<sup>429</sup>

Bár az 1772. április 13-án Vajdaszentiványon tartott partiálison az eklézsiaiban Domokos József, mint szentiványi pap szerepelt, Szentsimonit nem tudták elmozdítani állásából, mert még 1779-ben is a falu papja. 1779. március 28-án, a vajdaszentiványi partiálison az alábbi határozat született ügyében: „...mivel a vád szerint ünnepeken és vasárnapokon templomban nem szolgálta, hanem az udvarba, ott is igen későn, a beadvány írók kérik, hogy más papot hozassanak; ő maradhat a patronusok udvari papja; a vádolt lelkész tagadja az ellene felhozott vádat; meghagyjuk neki, hogy az 1770-ben

hozott ítélet szerint az ünnepi istentiszteleteket templomban tartsa, amint rendeltetett, annak utána, ha úgy kívánják a Méltóságos Urak szolgáljon a méltóságos uraknak ott ahol tetszik önagységüknek.<sup>430</sup>

Szomorú példája ez a nagyhatalmú világiak és az egyház szembenállásának. Az ilyen eseteket azonban elszigetelt jelenségnek kell tekintenünk. 1948-ban, a kommunista hatalomátvétel után az egyház minden ingatlan vagyonát (külsőségeket, iskolát) államosították és mai napig semmit sem sikerült még visszaszerezni azokból a javakból.

## 2. Az ortodox és görög katolikus egyház

Vajdaszentiványon a román etnikumúak mindig számbeli kisebbségben éltek. A faluban való megtelepedésük idejét nem lehet meghatározni.

1698-ban az erdélyi románság egy része „egyesült Rómával” azaz áttért a görög katolikus hitre. Ez az áttérési folyamat lassan haladt előre. Ezt tükrözi az 1733-ban végrehajtott román nemzetiségűek összeírása is. Abban az esztendőben Vajdaszentiványon 43 ortodox vallású család élt; papjuk Thoma. Az egyház lelkészi lakkal, templommal rendelkezett. Mivel az ortodox vallás nem tartozott a „bevett vallások” közé, az egyház nem rendelkezett sem szántó sem kaszáló területtel.<sup>431</sup>

1739-ben ugyancsak „Toma valahicus” az egyház papja.<sup>432</sup>

A vajdaszentiványi ortodox egyház 1732-ben alakult meg, ugyanabban az évben építették fából a templomot, illetve a paplakot.<sup>433</sup> 1750-ben a 240 lelket számláló románság még mindig ortodox. Az egyház ingatlan vagyona 1 lelkészi házhely, 10 köből szántó, 5 szekér szénát termő kaszáló.<sup>434</sup>

1760-1762-ben elvégzett összeírás szerint:<sup>435</sup>

|                  |                 |        |    |
|------------------|-----------------|--------|----|
| Jogi népesség    | Ortodox         | pap    | 2  |
|                  |                 | család | 8  |
|                  | Görög katolikus | pap    | 1  |
|                  |                 | család | 33 |
| Templom          | Ortodox         |        | 1  |
|                  | Görög katolikus |        | -  |
| Egyházi ingatlan | szántó          |        | 5  |
|                  | kaszáló         |        | 4  |
|                  | szőlő           |        | -  |

Tehát: mindkét felekezetnek volt külön papilakja, az ortodoxoknak két papjuk volt.

A XVIII. század végétől a falu románságának nagy része áttért a görög katolikus vallásra. 1870-ben a görög katolikusok száma 578, míg az ortodox híveké mindössze 28 lélek.<sup>436</sup>

A görög katolikus egyházban szolgált: Petru Civaşiu (1865-ben már említve), valószínű, hogy azonos az 1886-ban említett Petru Civaşianuval, aki 1898-ig szolgált, azután következett Ioan Cătană 1898-1901 között, utána szolgált Demetriu Fărcaş. 1918-ban Theodor Sărmăşan a lelkész.

Az 1732-ben épített templomot átvették a görög katolikus hívek. 1948-ban az állam betiltotta a görög katolikus egyházat. A hívek áttértek az ortodox vallásra.

Az ortodox egyház történetére vonatkozó irattári anyagot 1950-ben a belügyminisztérium átvette és mai napig nem szolgáltatva vissza. Hasonló a helyzet a református egyház irattári anyagának nagy részével is.

## VIII. RÖVIDÍTÉSEK

ban. = banális (régi pénznem)  
bk. = bekövetkezett  
br. = báró  
cs. = család  
F. = férfiak  
gör kat. = görög katolikus  
gr. = gróf  
ha = hektár  
i.m. = idézett mű  
kat. = kataszter  
kat. = katolikus  
kor. = korona  
L.Br. = Liber Baronis  
N. = nők  
nöl = négyszögöl  
róm.kat. = római katolikus  
Sz. = szent  
T. = tiszteletes  
U.o. = ugyanott  
ún. = úgy nevezett

## IX. JEGYZETEK

1. Vajdaszentiványi Polgármesteri Hivatal kataszteri kimutatása.
2. Lakó Ákos, vajdaszentiványi tanár adatai.
3. Kővári László, Erdély építészeti emlékei, Kolozsvár, 1866, 60.
4. Monografia Județului Mureș, Editura Sport-Turism, București, 1980, 19-21.
5. U.o., 22.
6. U.o., 21.
7. Anghel Moldovan erdész adatai.
8. Felei Samu adatai.
9. Marosvásárhelyi Állami Levéltár (= MvALvt), Széki Teleki család oklevéltára, gróf Teleki Ferenc birtokai, Fasc.29, no.2, 135-136.
10. Kalabér László, Dobronul Breaza... o viitoare rezervație pentru păsările răpitoare, Studii și comunicări, II. kötet Editura Societatea Științelor Biologice din România, Filiala Reghin, 1983, 569.
11. Szakács P. Sándor, a kollektív gazdaság főmémőkének adatai.
12. MvALvt, Széki Teleki cs. oklevéltára..., 134.
13. Szabó T. Attila, Erdélyi Szótörténeti Tár, I. kötet, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1976, 274.
14. Szabó T. Attila, i.m., VII. 519.
15. U.o. II. 179.
16. U.o., III. 1080.
17. U.o., V. 285.
18. U.o., V. 924.
19. U.o., IX. 108.
20. MvALvt., Széki Teleki cs. okl.,..., 136.
21. Szabó T. Attila, i.m., IX. 48.

22. U.o., VI. 428.
23. Kovách Géza, Erdélyi jobbágyok panaszlevelei, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1971, 10.
24. Szabó T. Attila, i.m., V. 780.
25. U.o., IX. 782.
26. U.o., V. 285.
27. U.o., II. 458.
28. U.o. VI. 332.
29. MvALvt., Széki Teleki cs. okl...., 135.
30. Szabó T. Attila, i.m. II. 1132.
31. U.o., VII. 816.
32. U.o., V. 780.
33. Zoványi Jenő, Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon, Budapest, 1977, 217.
34. MvALvt., Széki Teleki cs. okl...., 136.
35. U.o.
36. Szabó T. Attila, i.m., IX. 1032.
37. U.o. V. 248.
38. Zimmermann-Werner, Urkundenbuch zur Geschichte Der Deutschen in Siebenburgen, Hermannstadt, 1887, 535-536.
39. Csánki Dezső, Magyarországi történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, 1913, V. 735.
40. Szabó T. Attila, i.m., VII. 673.
41. Csánki i.m. V. 735.
42. Szabó T. Attila, i.m., I. 144.
43. U.o. I. 809.
44. U.o., VII. 430.
45. U.o., VII. 478.
46. U.o., VII. 539.
47. U.o.
48. U.o., VII. 673.
49. U.o., VII. 736.
50. U.o., VII. 737.
51. U.o., VII. 816.
52. U.o.
53. U.o., VII. 965.
54. U.o.
55. U.o., VI. 130.
56. U.o., VI. 227.
57. U.o., VI. 360.
58. U.o., VI. 772.
59. U.o., VI. 801.
60. U.o.
61. U.o., VI. 948.
62. U.o., I.144.
63. U.o., I. 211.
64. U.o., I. 267.
65. U.o., I. 772.
66. U.o., I. 809.
67. U.o.
68. U.o., I. 995.

69. U.o.
70. U.o., I. 1033.
71. U.o., II. 51.
72. U.o., II. 92.
73. U.o., II. 111.
74. U.o., II. 179.
75. U.o., II., 306.
76. U.o., II. 458.
77. U.o., III. 235.
78. U.o., III. 267.
79. U.o.
80. U.o., III. 453.
81. U.o., IV. 222.
82. U.o., IV. 333.
83. U.o., IV. 450.
84. U.o., IV. 457.
85. U.o.
86. U.o., IV. 517.
87. U.o., IV. 519.
88. U.o., IV. 1129.
89. U.o., V. 284.
90. U.o.
91. U.o., VIII. 199.
92. U.o., IX. 48.
93. U.o., IX. 177.
94. U.o., IX. 197.
95. U.o., IX. 508.
96. U.o., IX. 1032.
97. MvALvt., Széki Teleki cs. okl ... , 135-136.
98. Timotei Cipariu, Arhiva pentru filologie și istorie, 1869, 424.
99. Benkő Károly, Marosszék ismertetése, Kolozsvár, 1868, 92.
100. Kővári László, Erdély építészeti emlékei, Kolozsvár, 1866, 59., lásd még Roska Márton: Erdély régészeti repertórium, Kolozsvár, 1942, I. 296.
101. U.o.
102. Constantin Daicoviciu, „Dacia”, VII-VIII; 1937-1940, 321-322.
103. D. Protase, Studii și Cercetări de Istorie Veche, 21, 1970, 1, 148.
104. Mihai Petică, Săpăturile arheologice de la Voivodeni, Marisia, IX., 1979, 128-132.
105. Documente privind istoria României, (= Documente...) seria C., Transilvania, III., 1331-1340, Editura Academiei, București, 1954, 125.; lásd még: Coriolan Suci: Dicționar istoric al localităților din Transilvania, II., Editura Academiei, București, 1968, 256.
106. Monumenta Vaticana Hungariae, (= Monumenta...) 1281-1375, Budapest, 1887, I. 92.
107. Documente..., 155.
108. Monumenta..., 107.
109. U.o., 120.
110. U.o., 130.
111. U.o., 138.
112. Documente..., 125-127.
113. Documente..., 195-196.
114. Kálmán Béla, A nevek világa, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996, 158.

115. Coriolan Suciú i.m., 256.
116. Benkő József, *Transilvania sive magnus Transilvaniae Principatus, Olim Dacia Mediterane Dictus. Pars Posterior sive specialis*, tom. III., 1830, 313.
117. Bell Mathias, *Adparatus ad historiam Hungariae, sive collectio miscellenea monumentorum in editorum partim, partim editorum sed fugientium*, Pozsony, 1779, l.c., 140.
118. Dr. Schmidt Imre, *Szászrégen város története*, 1941, 15-16.
119. *Történeti Tár*, (= T.T.) Kolozsvár, 1889, 728.
120. U.o.
121. T. T., 1896, 726.
122. Barabás Samu (szerk.) *Székely Oklevéltár*, (= SZ. O.) Kolozsvár, V. 1896, 2.
123. Varjú Elemér, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez*, (= Varjú E. Oklevéltár a Tomaj...) I. Budapest, 1908, 569.
124. Csánki Dezső, i.m., 793.
125. U.o.
126. U.o., 819.
127. Barabás Samu, *A Római Szent Birodalmi Széki gróf Teleki család oklevéltára*, (= Széki Teleki család oklevéltára) Budapest, 1895, I. 494.
128. Csánki Dezső, i.m., 962.
129. U.o., 785.
130. U.o., 786.
131. U.o., 594.
132. U.o., 820.
133. Nagy Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, (= Nagy Magyarország...) X., Pest, 1862, 570.
134. Csánki Dezső, i.m., 793.
135. U.o., 931.
136. U.o., 962.
137. U.o., 64.
138. U.o., 816.
139. U.o., 501.
140. U.o.
141. U.o., 963.
142. U.o., 788.
143. U.o., 332.
144. U.o., 348.
145. U.o., 64.
146. U.o., 816.
147. *Széki Teleki család oklevéltára*, II. Budapest, 1895, 95.
148. U.o., 134.
149. Csánky Dezső, i.m., 767.
150. *Széki Teleki család oklevéltára*, II. 142.
151. U.o., 158 és a következő oldalak.
152. Csánky Dezső, i.m., 468.
153. *Széki Teleki család oklevéltára*, II. 178. és a következő oldalak.
154. U.o., 187.
155. U.o. 218.
156. Csánky Dezső, i.m., 773.
157. U.o., 963.



158. Varjú E. Oklevéltár a Tomaj..., 569.
159. Stefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, III., Editura Dacia, Kolozsvár, 1986, 119.
160. U.o., 142.
161. Lukinich Imre, A Bethleni gróf Bethlen család története, (= Lukinich I. A Bethleni...) Budapest, 1927, 41.
162. U.o., 65.
163. Nagy Iván, i.m., I. 570.
164. Andrei Veress, Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Tării Românești, (= A. Veress Documente privitoare...) V. București, 1932, 40-41.
165. Kővári László, Erdély történelme, (= Kővári L. Erdély...) IV. Kolozsvár, 1859, 81.
166. Andrei Veress, i.m., 292.
167. Documente privind Istoria României, Colecția Hurmuzaki, (= Col. Hurmuzaki...) XII. 746. és a következő oldalak.
168. Kővári L. Erdély..., IV. 104.
169. U.o., 115.
170. Nagy Iván, i.m., I. 141-142.
171. Genealogiai Füzetek, 1906, március, 32.
172. Col. Hurmuzaki, XV. 999.
173. Zoványi Jenő, i.m., 217.
174. Genealogiai Füzetek, 1903, 122.
175. Jakó Zsigmond, Adatok a dézsma fejedelemségi adminisztrációjához, Kolozsvár, 1945, 69.
176. Genealogiai Füzetek, VI. évf. 1908, I. szám, 21-22.
177. U.o., VIII. évf., 1910, 2. szám, 33-35.
178. U.o., VIII. évf., 1910, 5. szám
179. Benkő József, i.m., 317.
180. Erdély rövid története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, 246.
181. Szabó T. Attila, i.m., VIII. 86.
182. U.o., III. 1024.
183. U. o., V. 780.
184. U.o., I. 144.
185. U.o., V. 949.
186. U.o., IX. 1003.
187. U.o., VII. 291.
188. U.o., III. 672.
189. U.o., II. 276.
190. U.o., II. 600. és 644.
191. U.o., IX. 50.
192. U.o., VI. 404.
193. U.o., VIII. 906.
194. U.o., III. 843.
195. U.o., IV. 696.
196. U.o., II. 617.
197. U.o., V. 266.
198. U.o., IX. 575.
199. Benkő József, i.m., 317.
200. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, (= Magyarország népessége a Pragmatica...) 1720-1721, Budapest, 1896, 216.

201. Kolozsvári Állami Levéltár (= KvAlvt.) Investigatio Processus Szentivaviensis, Torda vármegyei állag (= Tv.á) nr. 112/1729
202. Szabó T. Attila, i.m., VII. 929.
203. KvAlvt. Tv.á. nr. 508/1739
204. KvAlvt. Tv.á. nr. 700/1742
205. Ștefan Meteș, Contribuții la studiul populației din Transilvania în trecut, București, 1941. tabela IV.
206. Magyarország népessége a Pragmatica..., 216.
207. KvAlvt. Tv.á. Investigatio processus Szentivaniensis nr. 112/1729.
208. KvAlvt. Tv.á. Adófizetők összeírása Vajdaszentiványon, nr. 1714/1752.
209. Danyi Dezső és Dávid Zoltán (szerk.) Az első Magyarországi népszámlálás 1784-1787 között, (= Danyi–Dávid, Az első Magyarországi...) Budapest, 1960, II. 360-361.
210. MvAlvt., Mikrofilmtár, 578, 183-222.
211. U.o.
212. MvAlvt., Széki Teleki család oklevéltára, fasc. 29, nr.2., 269.
213. MvAlvt., Mikrofilmtár, 578, 183-222.
214. KvAlvt., Vajdaszentivány összeírása, Tv.á., nr. 1119/1747.
215. KvAlvt., Tv.á., nr. 1828/1753.
216. MvAlvt., Széki Teleki család oklevéltára, fasc.29., Nr.2., 134-137.
217. Dr. Szabó Miklós, Sáromberke 1319-1994, kiadja a Sáromberki Református Egyházközség, 1994; 36.
218. Trócsányi Zsolt, Az erdélyi parasztság története, 1790-1848, Budapest, 1956, 19-20.
219. Csetri Elek–Imreh István, Erdély változó társadalma, 1767-1821, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980. 18-19.
220. KvAlvt., Tv.á., nr. 560/1740
221. KvAlvt., Tv.á., nr. 1119/1747.
222. KvAlvt., Tv.á., nr.1714/1752.
223. KvAlvt., Tv.á., nr.1828/1753.
224. KvAlvt., Tv.á., nr.369/1737.
225. KvAlvt., Tv.á., nr.389/1738.
226. KvAlvt., Tv.á., nr.1902/1751-1752.
227. KvAlvt., Tv.á., nr.3090/1759.
228. KvAlvt., Tv.á., nr.700/1742.
229. KvAlvt., Tv.á., nr.1572/1751.
230. Trócsányi Zsolt, i.m., 19-20.
231. Szabó T. Attila, i.m., III. 1057.
232. Alexandru Ceușianu, Vremuri de osîndă, Țara Bîrsei, 1925, 50.
233. Jakab Elek, Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-1849-re, Budapest, 1890, 403-404.
234. Alexandru Ceușianu, i.m., 51.
235. Kővári László, Erdély története, 1848-1849-ben, Pest, 1861, 104.
236. MvAlvt. Kéziratos gyűjteménye, nr. 90/102-132.
237. Alexandru Ceușianu, i.m., 53-54.
238. Genealógiai Füzetek, 1905. június, III. évf., 6. szám, 58.
239. MvAlvt. conf. Colecția de recensăminte ale populației din 1870, 314. Csomó, 31.
240. A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása, Budapest, 1904, 850. oldal és a következők.
241. A magyar korona országainak 1910. évi népszámlálása, Budapest, 1913. 854. oldal és a következők.

242. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája, II. Budapest, 1897, 434. és 504.
243. U.o., I. kötet., 666-668.
244. A magyar korona országainak helységnévtára, Budapest, 1903, 232.
245. A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása, Budapest, 1904, 426.
246. U.o., 851.
247. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása, Budapest, 1913, 854-855.
248. Rabinec Gyula, Magyarország gazdaságtár, Budapest, 1911, 395.
249. U.o.
250. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája, I. Budapest, 1897, 668-669.
251. Barabás Endre, Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely közigazgatási leírása, Budapest, 1907, 124-125.
252. Magyarország községeinek háztartása 1908-ban, Budapest, 1913, 886-887.
253. Barabás Endre, i.m., 134-139.
254. KvALvt. Actiile Consiliului Național Român și a consiliilor comunale, II., fond Mis., 256, 120.
255. KvALvt., Colecția „Anul 1918”, nr. 1025.
256. U.o., nr. 1027.
257. MvALvt., Hotărârile de expropriere din comuna Voivodeni, 259-es csomó, 15.
258. U.o., 9.
259. U.o., 8.
260. U.o., 11.
261. U.o., 12-13.
262. U.o., 15.
263. U.o., 57.
264. MvALvt.-. Situația aplicării legilor de reforma agrară din Transilvania și Banat, (= Situația apl...) 1928, 822-823.
265. MvALvt., Hotărârile comisiei de expropriere, (= Hotărârile com...) 259-es csomó, 10.
266. MvALvt, Situația apl..., 824-825.
267. MvALvt., Hotărârile com..., 16.
268. U.o., 40.
269. U.o., 56.
270. U.o., 59.
271. Situația apl..., 815-816.
272. Felei Samu adatai.
273. Sepsî István, a polgármesteri hivatal titkárának adatai.
274. Felei Samu adatai.
275. MvALvt., fond Reforma agrară din 1945, 147-es csomó, 2.
276. U.o., 3-4.
277. U.o., 1.
278. MvALvt., fond Colecția de evidență cadastrală, Reforma agrară din 1945, 160-as csomó, 1.
279. MvALvt., fond Reforma agrară din 1945, 120-as csomó, 1946, 2-8.
280. Vajdaszentiványi Kollektív Gazdaság Levéltára (= VKGLvt), 1-es csomó/1961, 10-17.
281. U.o., fond Instrucțiuni, ordine, dispoziții, (= fond. Instr...) 2-es csomó/1961, 9.
282. U.o., fond Instr..., 28.
283. U.o., 32.
284. U.o., 67.
285. U.o., 85-87.

286. U.o., 115.
287. VKGLvt., fond Documentația de înființare a Gospodăriei Agricole Colective, 3-as csomó/1962, 13-14.
288. U.o., 6-7.
289. VKGLvt, fond Organizarea CAP-lui, 12-es csomó/1962, 241-242.
290. Berekméri Sándor, a termelőszövetkezet elnökének adatai.
291. Szakács P. Sándor, a termelőszövetkezet főmérnökének adatai.
292. Szakács P. Sándor, a termelőszövetkezet főmérnökének adatai.
293. Vajdaszentiványi Polgármesteri Hivatal Levéltára (= VPHLvt), fond Comitetul Comunal de partid, Dări de seamă și alegeri, 1987, 4.
294. VKGLvt., fond Darea de seamă statistică, 81-es csomó/1965, 15. 188-as csomó/1970, 22. 396-os csomó/1980, 20. számozatlan csomó 1988-ból, 15.
295. Gerendi Sándor, állatfarmvezető mérnök adatai.
296. VKGLvt., fond Darea de seamă statistică, 81-es csomó/1965; 188-as csomó 1970-ből, 26. 396-os csomó/1980, 25. számozatlan csomó 1988-ból, 23.
297. VKGLvt., 502-es csomó/1986, 4.
298. Roșu Ileana, mezőgazdasági ügynök adatai
299. Graef Maria a CPADM főkönyvelőjének adatai.
300. Balla István, az IPP részlegvezetőjének adatai.
301. Magyarország népessége a Pragmatica... 1720-1721, 216.
302. KvALvt., Tv.á., ne. 112/1729.
303. Danyi-Dávid, Az első magyarországi ... II. 360.
304. MvALvt., fond Parohia reformata Voivodeni, (= fond Par. ref. V...) 2-es csomó, 1.
305. Mike Sándor gyűjteménye, Erdély Statisztikája, 1831, 203-204.
306. U.o., 1850, 60.
307. MvALvt., fond Par. ref. V...2-es csomó, 1.
308. Mike Sándor gyűjteménye, Erdély Statisztikája, 1854, 67.
309. U.o., 1857, 97.
310. MvALvt., fond Colecția de recensăminte ale populației, 1870, 314-es csomó, 13.
311. A magyar királyi korona országainak Helységnevtára, Budapest, 1873, 1243.
312. Magyarország Helységnevtára, Budapest, 1887, 396-397.
313. Magyarország Helységnevtára, Budapest, 1895, 259.
314. A magyar korona helységnevtára, Budapest, 1903, 232.
315. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása, Budapest, 1913, 864-855.
316. Nicolae Togan-Silvestru Moldovan, Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite, Kolozsvár, 1921, 220.
317. Recensămîntul General al Populației României, I. București, 1930, 149.
318. MvALvt., Direcția Regională de Stat a Regiunii Autonome Maghiare, 3-as csomó, 192.
319. Direcția Centrală de Statistică, Recensămîntul populației din 21 februarie 1956, 153.
320. Direcția Centrală de Statistică, Recensămîntul populației și locuințelor din 15 martie 1966, I. 60.
321. Direcția Județeană de Statistică Tg. Mureș, Recensămîntul populației din 5 ianuarie 1977, 534-es csomó, 394.
322. Vajdaszentiványi Polgármesteri Hivatal Mezőgazdasági Könyve 1986-1990 között.
323. Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, Budapest, Pro-Print Kiadó, 1998, 469.
324. Mező P. István adatai.
325. Monografia județului Mureș, Editura Sport-Turism, București, 1980, 72.
326. MvALvt., fond Par. ref. V... 3-as csomó, 1.

327. Ioan Şoneriu, Aspecte din dinamica demografică a Judeţului Mureş, Studii şi Materiale, III-IV. Marosvásárhely, 1972, 573-584.
328. MvALvt., fond Colecţia de recensăminte ale populaţiei, 1870, 314-es csomó, 18.
329. Recensământul general al populaţiei României, I. 1930. 411.
330. MvALvt., Direcţia Regională de Statistică, 3-as csomó, 192.
331. „Transilvania”, Sibiu, 1898, 179.
332. „Transilvania”, IX. Sibiu, 1901, november, 280.
333. Anuarul Institutului de Istoria Naţională din Cluj, 1924-1925; III. 641.
334. Danyi-Dávid, Az első magyarországi..., 361.
335. MvALvt., fond Colecţia de recensăminte ale populaţiei, 1870, 314-es csomó, 31.
336. A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása, 850.
337. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása, 854-855.
338. Vajdaszentiványi Polgármesteri Hivatal Mezőgazdasági Könyve 1966, 1977, 1989-ben.
339. U.o., 1966, 1980, 1989-ben.
340. Antal Jenő, a polgármesteri hivatal alelnökének adatai.
341. Mike Sándor Gyűjteménye, Erdély Statisztikája, 1854, 67.
342. U.o., 1857, 97.
343. A magyar korona országainak Helységnévtára, Budapest, 1873, 134.
344. A magyar korona országainak Helységnévtára, Budapest, 1877, 396-397.
345. Magyarország Helységnévtára, Budapest, 1895, 259.
346. Pallos Albert, Maros-Torda vármegye és Marosvásárhelyi szabad királyi város népoktatási intézeteinek története, I. Marosvásárhely, 1896, 378-379.
347. Szabó T. Attila, i.m., VIII. 392.
348. MvALvt., fond Par. ref. V... 15-ös számú okirat, 1.
349. Az Erdélyi Református Anyaszentegyház névkönyve, 1898, 141.
350. MvALvt., fond Par. ref. V... 40/1925. számú okirat, 1.
351. U.o., 27-es számú okirat, 1.
352. U.o., 28-as számú okirat, 1.
353. U.o., 26-os számú okirat, 1 és 2.
354. KvALvt., Conscriptiï şi Urbarii állag, fasc. 23, nr.1
355. Pallos Albert, i.m., 378.
356. U.o., 379.
357. U.o.
358. MvALvt., fond Par. ref. V..., Iskolai Anyakönyv 1866-1879 között, 1-es csomó, 108.
359. U.o., 10.
360. U.o. 19.
361. MvALvt., fond Par. ref. V..., 15-ös számú okirat, 1.
362. U.o., 22-es számú okirat, 1.
363. A görgényi református egyházmegye évkönyve, Marosvásárhely, 1938, 63..
364. MvALvt., fond Par. ref. V..., 33-as számú okirat, 1.
365. U.o., 42-es számú okirat, 2.
366. Pallos Albert, i.m., 378.
367. U.o.
368. MvALvt., fond Par. ref. V..., 18-as csomó, 1.
369. U.o., 16-os csomó, 1-4.
370. U.o., 33-as csomó, 1.
371. Vajdaszentiványi Általános Iskola irattára, Jegyzőkönyvek, számozatlan.
372. U.o.
373. Vajdaszentiványi Ált. Isk. irattára, Tanári tanács jegyzőkönyve, 1955, 8-9.

374. Vajdaszentiványi Ált. Isk. irattára, 16/188-as csomó, 1-20.
375. Pallos Albert, i.m., 379.
376. Vajdaszentiványi Ált. Isk. irattára, Jegyzőkönyvek, számozatlan, lásd még Sipos Gábor: Maroszéki népoktatás a XV. századtól 1849-ig, Művelődéstörténeti Tanulmányok, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1980, 118-199.
377. MvALvt., fond Par. ref. V..., 1-es csomó, 19.
378. Vajdaszentiványi Ált. Isk. Anyakönyve 1925/1926-ból, 3-4 .
379. MvALvt., fond Par. ref. V..., Iskolai Anyakönyv 1866-1879 között, 1-es csomó, 4-10.
380. MvALvt., fond Par. ref. V..., 16-os csomó, 1-4.
381. MvALvt., fond Par. ref. V..., Iskolai Anyakönyv 1866-1879 között, 1-es csomó, 104-107.
382. MvALvt., fond Par. ref. V..., 42-es okirat, 1-2.
383. B MvALvt., fond Par. ref. V..., 47-es számú okirat, 1.
384. Gheorghe Barițiu, Părți alese din Istoria Transilvaniei, II. Sibiu, 1890, 635.
385. Șematismul Venerabilului cler al arhidiecesei metropolitane greco-catolice de la Alba Iulia și Făgăraș, (= Șematismul...) Blaj, 1900, 688-689
386. MvALvt., fond Par. ref. V..., Iskolai Anyakönyv 1866-1879 között, 1-es csomó, 108.
387. U.o., 4.
388. U.o., 19.
389. U.o., 37-38.
390. U.o., 47.
391. U.o., 90.
392. Șematismul..., 1871, 220.
393. Vajdaszentiványi Ált. Iskola irattára, Katalógus 1896/1897-ből.
394. U.o., Katalógus 1904/1905-ből.
395. U.o., Katalógus 1906/1907-ből.
396. U.o., Katalógus 1911/1912-ből.
397. U.o., Katalógus 1917/1918-ból.
398. U.o., Katalógus 1923/1924-ből.
399. U.o., Katalógus 1925/1926-ból.
400. U.o., Katalógus 1938/1939-ből.
401. U.o., Anyakönyv 1930/1931, 3.
402. Barta Zoltán, A vajdaszentiványi népoktatás fejlődése 1948 után, kézirat a szerző birtokában.
403. MvALvt., fond Par. ref. V..., Iskolai Anyakönyv 1866-1879 között, 1-es csomó, 19-38.
404. U.o. 15-ös csomó, 1.
405. MvALvt., Colecția de recensăminte ale populației, 1870, 314-es csomó, 13-14.
406. Recensământul general al populației României, 1930.III. 309.
407. Vajdaszentiványi Ált. Isk. irattára, Alfabetizálási Katalógus 1950-1960 között, 1-72.
408. Direcția Centrală de Statistică, 1968, Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, I. 149.
409. Vajdaszentiványi Ált. Isk. Anyakönyve 1971-1980 között.  
a.) Entz Géza, Erdély építésze a 14-16. században, Kolozsvár, 1996, 45, 204, 208, 501.
410. Névkönyv az Erdélyi református egyházkerület számára, 1891-1894, (=Névkönyv...)Kolozsvár, 40.
411. Szabó T. Attila, i.m., IV. 405.
412. Névkönyv..., 42.
413. Kovács István, Magyar református templomok, II. Budapest, 1942, 660.
414. Névkönyv..., 44.
415. A görgényi református egyházmegye évkönyve, Marosvásárhely, 1938, 38-39.

416. Kovács István, i.m., 660.
417. MvALvt., fond Par. ref. V..., 12-es számú okirat, 1.
418. Szabó T. Attila, i.m., IV. 1052.
419. Névkönyv..., 44-45.
420. A Görgeyi Evangélikus Református Egyházmegye protocolumai, 1722-1799 között, 17.  
(= Görgei prot...)
421. Névkönyv..., 45.
422. Görgei prot..., 143.
423. Szabó T. Attila, i.m., V. 267.
424. Görgei prot..., 347.
425. U.o., 422.
426. U.o., 240.
427. U.o., 274.
428. U.o., 276.
429. U.o., 282.
430. U.o., 364.
431. Dr. Augustin Bunea, Din istoria românilor, Episcopul Ioan Inochentiu Klein, Blaj, 1900,  
351.
432. KvALvt., Tv.á., nr. 508/1739.
433. Şematismul ..., 1900, 500.
434. „Transilvania” nr. 9, Sibiu, 1901, 280.
435. Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj, 1924-1925, III, 641.
436. MvALvt., Colecţia de recensăminte ale populaţiei din 1870, 314-es csomó, 13-14.